

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

**Sosial elmlər və psixologiya Fakültəsinin
Elmi Şurasının 2 oktyabr 1 saylı iclasında
təsdiq edilmişdir _____prof.H.Ə.Əlizadə**

**FƏLSƏFƏ DOKTORLUĞU ÜZRƏ
DOKTORANTURA PİLLƏSİ ÜÇÜN**

**6312.01 – “SOSIOLOGIYANIN NƏZƏRİYYƏSİ,
METODOLOGİYASI VƏ TARIXI”
İXTİSASI ÜZRƏ**

PROQRAM

“HS-110100-Sosiologiya”

BAKİ-2012

Tərtib edənlər: *BDU-nun Sosiologiya kafedrasının əməkdaşları:*
fə.l.e.n., dos. Cavadova Hörmət Qənbərəli qızı
müə.l. Haşımova Südabə Söhrab qızı
fə.l.e.n., dos. Ağayev Tahir Bayram oğlu
sos.e.n., müə.l. Əliyeva Yaqut Nadir qızı

Elmi redaktorları: Fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Rüstəmov İzzət Əşrəf oğlu
Fəlsəfə elmləri namizədi, dosent
Vahidov Fazil Qulammirzə oğlu

İZAHAT VƏRƏQƏSİ

Sosiologiya postsovet məkanında mürəkkəb təkamüldən sonra müstəqil elm statusu qazandı. Bu keçməkeçli yolda həm yeniliklər, ümidlər və uğursuzluqlar olmuşdur. Lakin bütün bu ziddiyyətlərə baxmayaraq sosioloji fikir yaşadı və inkişaf etməkdə davam edir.

Sosioloji biliyin ayrı-ayrı istiqamətlərinin işlənilib hazırlanması daha uğurla gedirdi. Əməyin, ailənin, təhsilin, mədəniyyətin və s. sosiologiyası tədricən gücləndi və qəbul edildi. Onların nəticələri nəşr edilirdi, elmin və təcrübənin nailiyyətinə cəvrlmişdirlər.

Hal hazırda sosiologiyanın öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu gün sosiologiya praktiki olaraq ölkənin bütün ali məktəblərində tədris olunur. Sosioloji təhsil istənilən profilli mütəxəssislərin sosial-humanitar hazırlığının ayrılmaz hissəsidir. Faktlara, konkret məlumatlara əsaslanaraq o sosial reallığı, ictimai həyatın ən aktual problemlərini obyektiv elmi təhlil etməyə imkan verir.

Proqramın məqsədi və vəzifələri sosiologiyanın əsas prinsipləri və anlayışları, müasirliyin vacib sosial problemləri ilə yaxından və hərtərəfli tanışlıqdır. Kursun məzmununun qavranılması səviyyəsi sosiologiyanın nəzəriyyəsinin, tarixinin, metodologiyasının anlayış aparatının mənimsənilməsini nəzərdə tutur.

“Sosiologiyanın nəzəriyyəsi, metodologiyası və tarixi” kursunun proqramı 22.00.01 - “Sosiologiyanın nəzəriyyəsi, metodologiyası və tarixi” ixtisası üzrə doktorantura üçün - ali təhsildən sonrakı təhsilin dövlət standartlarına cavab verir. Bu proqramda ardıcıl olaraq mövzuların adları, onların annotasiyası və onlara uyğun ədəbiyyat verilmişdir. Kursun şərhində sosiologiya sahəsində klassiklərin, həm də müasir alimlərin əsərlərindən ibarət olan orijinal ədəbiyyatdan istifadə edilmişdir. Habelə kursun proqramı istənilən ali məktəbdə istifadə edilə bilər.

I bölmə.

SOSİOLOGİYA TARİXİ.

Giriş

Sosiologiyanın tarixi və onun sərhədləri haqqında. Nəzəri-idrakı (sosiologiya – cəmiyyət haqqında elmi bilikdir; elmi faktlar – reallığın xüsusi işlənməsinin nəticəsi kimi), etik (peşəkar etika; yüksək dəyər kimi çıxış edən idrak forması) və institusional-təşkilatçılıq (elmi-tədqiqat institutları, ali təhsil müəssisələri, fakültələr, kafedralar, müntəzəm və qeyri müntəzəm elmi nəşrlər, elmi cəmiyyətlər, konqreslər, simpoziumlar və b.) sosioloji biliyin mənbəyidir.

Sosiologiya tarixi müstəqil elmi fənn kimi. Sosiologiya tarixinin predmeti.

Sosiologiya tarixi cəmiyyət haqqında elmlərin kollektiv yaddaşdır. Sosiologiya tarixində alimlərin şəxsiyyətləri ilə bağlı kompleks amillərin (onların həyat və yaradıcılıqları, psixoloji cizgiləri, dəyər yönümləri və b.) öyrənilməsi.

Sosiologiya tarixinin dövrləşdirilməsi problemi. Klassik dövrəqədərki (XIX əsrin II-ci yarısı), klassik (XIX sonu – XX əsrin əvvəlləri), neoklassik (1920-1950-ci illər), postklassik (1960-1970-ci illər) və postmodernist (1980-ci – XXI əsrin əvvəli) sosiologiya.

Sosiologiya tarixi fənninə giriş

1-ci mövzu. Cəmiyyət haqqında elmin yaranmasından öncə sosial fikir

Cəmiyyət haqqında ideyanın formalaşması. Sosial reallıq haqqında müxtəlif mövqələrin formalaşması və inkişafı. Sosial nominalizm və sosial realizm.

Sosioloji fikrin tarixi sosiologiyanın yaranmasının ilkin şərti kimi: antik dövr sosial fikri (Platon, Aristotel, Seneka, Epikür), orta əsrlər Avropa mütəfəkkirləri (Avqustin Müqəddəs Avreli, Foma Akvinski) və orta əsrlər müsəlman mütəfəkkirlərinin (N. Gəncəvi, N. Tusi, İbn Xəldun, Əl-Farabi) sosial görüşləri.

XVI-XVII əsrlərdə sosial fəlsəfənin Erazm Rotterdamski, Tomas Mor, Tomazzo Kompanella, Nikolo Makiavelli, Rene Dekart, Tomas Hobbs, Con Lokk və b. tərəfindən inkişaf etdirilməsi.

Maarifçilik dövründə sosial fikrin Fransada (Fransua-Mari Volter, Jan-Jak Russo, Deni Didro), Şotlandiyada (Adam Smit, David

Yum), Almaniyada (İmmanuel Kant, İohan Qotfrid Herder), Şimali Amerikanın ingilis koloniyalarında(Bencamin Franklin) çiçəklənməsi.

İnsanın təbii və vətəndaş hüququ anlayışı. İctimai müqavilə nəzəriyyəsi (Jan Boden, Quco Qrosiy, Cambattist Viko, Mari Jan Antuan Nikola Kondorse, Şarl Lui Monteskye).

Qərb ölkələrində sosiologiya elminin yaranmasının tarixi şəraiti. XIX əsrdə kapitalizmin inkişafı və cəmiyyətdə iqtisadi və siyasi ziddiyyətlərin dərinləşməsi. Müxtəlif sosial fəlsəfi sistemlərin mövcudluğu. İctimai inkişaf nəzəriyyəsinə tələbat.

XIX əsrin əvvəllərində ictimai elmlərin diferensiasiyası. Empirik sosioloji tədqiqatların yaranması.

Qərbi Avropanın ictimai-siyasi fikrində üç başlıca istiqamət: mühafizəkar-ənənəçilər (Edmund Berk, Jozef de Mester, Lui de Bonald); liberal-utilitaristlər (İremii Bentam, Con Styuart Mill, Aleksis de Tokvill); utopik-sosializm (Şarl Furye, Robert Ouen, Anri Sen-Simon).

Sosiologiyanın müstəqil fənn kimi yaranmasına obyektiv zərurət. Sen-Simonun «sosial sosiologiyası». Pozitivist sosiologiyanın qərarlaşması.

Sosiologiyanın XIX əsr və XX əsrin əvvəllərində inkişafı **(klassik dövrə qədərki mərhələ)**

2-ci mövzu. Pozitivist sosiologiyanın meydana gəlməsi. **Oqyust Kont sosiologiyanın banisidir**

Oqyust Kont (1798-1857) və onun dövrü. O.Kontun elmi və ictimai fəaliyyəti. Cəmiyyət haqqında elmin Kont layihəsi. Kont tərəfindən elmlərin təsnifatı və orada sosiologiyanın yeri. Kont sosiologiyasının predmeti, vəzifələri və metodları haqqında. Naturalizm və Kontun pozitiv tarixiliyi. Sosiologiyanın təkamül prinsipi. Kontun sosioloji sistemində solumun təkamülü. Üç mərhələ qanunu. Sosial dinamika və sosial statika. Sosial dinamika sosial tərəqqi nəzəriyyəsidir. Sosial statika baxımından sosial stabilliyin əsas şərtləri. Kontun pozitiv siyasəti. Kont ideyalarının sosial strukturlar və funksional asılılıqlar haqqındakı təsəvvürlərin inkişafında rolu. Dünya sosiologiyasında pozitivizm ideyalarının təkamülü. O.Kont irsinin elmi tənqidi və onun təliminin ardıcılıqları tərəfindən yaradıcı inkişafı.

3-cü mövzu. Herbert .Spenserin sosioloji konsepsiyası

H.Spenserin (1820-1903) həyatı və onun elmi baxışlarının formalaşması. «Sintetik fəlsəfə kursu» yaratmaq cəhdi və onun prinsipləri. Spenser sosiologiyasının predmeti və metodları haqqında. Spenserin tarixi təkamülə dair sosioloji sistemi və onun aparıcı prinsipləri. Cəmiyyətin orqanizm anlamı. Ən ümumi təkamül qanunu ideyası. İctimai və bioloji orqanizmlərin oxşarlıqları və fərqləri. Sosial inteqrasiya və sosial diferensasiya cəmiyyətin həyat və fəaliyyətinin daxili dinamikasının ifadəsidir..Spenserin təlimində ictimai inkişaf ideyası: sadəcə mürəkkəbə doğru inkişaf, ictimai inkişafın qanunauyğun xarakteri.

H.Spenserin sosiologiyasının Qərb sosiologiyası tarixində yeri, sosioloji fikrin sonrakı inkişafına təsiri.

4-cü mövzu. XIX əsr sosiologiyasında pozitivist-naturalizm

XIX əsrin ortaları və ikinci yarısında Qərbin intellektual tarixində təbiətşüqnaslığın müvəffəqiyyətlərinə aludəçilik və pozitivist-naturalist dünyagörüşünün tərəqqisi. Sosiologiyanın bu dünyagörüşünün təsiri altında inkişafı. Təkamülçülük ictimai fikrin aparıcı istiqaməti kimi. Biologiyanın və digər təbiət elmlərinin sosioloji təfəkkürə təsiri.

Əsas cərəyanlar: mexanist məktəb (Henri Çarlz Kerinin mexaniki cəmiyyət modeli, fiziki və sosial elmlərin ümumi qanunlarının axtarılması; Vilhelm Fridrix Osvaldın cəmiyyətin energetik konsepsiyası); coğrafi məktəb və onun təkamülü (Viktor Kuzen, Henri Bokl, Karl Ritter, Fridrix Ratsel, Edmon Demolen, Elen SEMPL, Ellsuort Xantinqton, Karl Hauzxofer, Pol Vidal de Blaş və b.); irqi-antropoloji məktəb (Artur de Qobino, Hauston Semberlen, J.Vaşə de Lyapuj, Otto Ommon.Onların nəzəri mühakimələrinin mürəccə xarakteri və müstəmləkəçilik siyasəti ilə əlaqəsi); bioüzvü məktəb (Paul Liliensfeld, Albert Şefle, Rene Borms, Alfred Fulye, Alfred Espinas. Bioüzvü nəzəriyyələrin ideoloji mühafizəkarlığı); sosial-darvinist məktəb (Uolter Becqot, Lüdviq Qumploviç, Qrem Samner. Siniflər və sinfi mübarizə nəzəriyyəsinin sosial darvinist təsiri).

Ayrı-ayrı istiqamətlərin təkamülü və onların sosiologiyanın gələcək inkişafında rolu.

5-ci mövzu. Psixoloji sosiologiya və onun əsas istiqamətləri

XIX əsr sosiologiyasında psixologizm. Onun məktəbləri və əsas prinsipləri. Psixoloji təkamülçülük. Lester Frank Uord və Frankl Henri Qiddinqsin əsərlərində biologizm ilə psixologizmin sintezi. L.Uordun

sosioloji nəzəriyyəsi. F.Qiddinqs «nəsil şüuru» və sosial siniflərin tipologiyası haqqında.

İnstiktivizmin mənbələri. XIX-XX əsr Qərb elmində instiktivizm anlayışının izahı. Uilyam Mak-Duqal (1871-1938) instiktivizmin sosial həyatda rolu haqqında. Z.Freydin sosioloji nəzəriyyəsində instiktlərin izahı. Uilfrid Trotterin sosiologiyasında instiktivizmin qiymətləndirilməsi.

«Xalqlar psixologiyası». Moris Lasarus və Heyman Şteyental, Vilhelm Vundt.

XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində kütlə probleminə marağın yaranması səbəbləri. Əsas kateqoriyalar: kütlə, publika, təlqin, təqlid, psixi yoluxma. Qustov Lebonun sosioloji görüşləri. Qabriel de Tardda təqlid sosial həyatın əsası kimi.

İnteraksionizmin meydana gəlməsi. Uilyam Ceyms. Mənin üç elementi haqqında. Ceyms Mark Bolduin. Çarlz Kulinin sosioloji nəzəriyyəsi. Güzgü- Mən və onun elementləri. İlkin və ikinci dərəcəli qruplar. U.Tomasın sosioloji tədqiqatları.

Psixoloji sosiologiyanın sonrakı inkişaf tarixi.

6-cı mövzu. XIX əsrdə empirik sosial tədqiqatlar

İngiltərədə empirik sosial tədqiqatlar. Con Sinkler Ceyms Key-Şattluort. Çarlz But.

Fransada empirik sosial tədqiqatlar. Lui Villerme. Aleksandr Paran Dyuşatle. Adolfo Kettle. Frederik Le Ple.

Almaniyada empirik sosial tədqiqatlar. Rudolf Virxov, Enrest Engel, Adolf Vaqner, Maks Veber.

7-ci mövzu. Sosiologiyada təkamülçülyün böhranı və antipozivist cərəyanlar

XIX-XX əsrlərdə sosial elmlərdə metodoloji situasiya. Təkamülçülyün böhranı. XX əsr etnoqrafiyasında diffuzionizm aparıcı istiqamət kimi. Sosiologiyada funksionalizm. Ssientizm.

İctimai elmlər fəlsəfəsində neoidealizm. Vilhelm Vindelband və Henri Rikkert.

XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində İngiltərə, Fransa və ABŞ sosiologiyasında vəziyyət.

Klassik dövr sosiologiyası
(XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri)

8-ci mövzu. Karl Marksın sosiologiyası

K.Marksın (1818-1883) həyatı və yaradıcılığı. Onun təliminin ideya-nəzəri mənbələri. Fəlsəfi antropologiya. İnsan və cəmiyyət. Tarixin materialist izahı. Əsas anlayışlar: ictimai həyat və ictimai şüur, istehsal vasitələri və istehsal münasibətləri. Bazis və üstqurum. Sosial sistem nəzəriyyəsi: ictimai formasiyalar. Sosial inkişaf nəzəriyyəsi. Sosial inqilab. Sınıflar və sinfi mübarizə nəzəriyyəsi. İdrak sosiologiyası. Sosiologiyanın inkişafında K.Marksın xidmətləri.

9-cu mövzu. Ferdinand Tönnisin sosioloji konsepsiyası

F.Tönnis (1855-1936) həyatı və baxışlarının formalaşması. Onun baxışlarının ideya mənbələri və nəzəri-metodoloji prinsipləri. Tönnis tərəfindən sosiologiyanın predmeti və vəzifələrinin, əsas anlayışlarının şərhli: ictimai münasibətlər, sosial qruplar, sosial korporasiyalar və ya birliklər.

F.Tönnis sosial əlaqələrin iki tipii haqqında. İcma və cəmiyyət: mahiyyəti, əlamətləri, əsas fərqləri. Xalis və tətbiqi sosiologiya Tönnisin sosioloji ideyalarının spesifik məzmunu. Tönnisin empirik tədqiqatları. Sosial normaların Tönnis tərəfindən təsnifatı. Tönnisin sosioloji konsepsiyasında siyasət və siyasi fəaliyyət məsələləri. Sosiologiyanın inkişafında Tönnisin xidmətləri.

10-cu mövzu. Georq Zimmelin sosioloji konsepsiyası

G.Zimmelin (1858-1918) həyatı və ideya-mənəvi təkamülünün əsas mərhələləri. Zimmelin sosioloji konsepsiyasının fəlsəfi və metodoloji prinsipləri. Zimmel sosiologiyanın predmeti, metodu və vəzifələri haqqında. Zimmelin ideya nəzəri irsində formal sosiologiya məsələləri. Sosioloji idrak nəzəriyyəsi və tarixi inkişaf konsepsiyası. Zimmelin sosiologiyasında başa düşmə problemləri. Sosial fəlsəfə və mədəniyyətin sosiologiyası.

Zimmelin sosioloji nəzəriyyəsinin müasirləri tərəfindən qiymətləndirilməsi. Nəzəri sosiologiyanın inkişafında G.Zimmelin nəzəri irsinin rolu.

11-ci mövzu. Emil Dürkheymin sosioloji konsepsiyası

E.Dürkheymin (1858-1917) sosial-siyasi mövqələrinin formalaşması. Elmi-pedaqoji baxışlarının ideya-nəzəri mənbələri. Başlıca əsərləri. Sosiologiyanın bir elm kimi yaradılması proqramı. Sosiologiyanın predmeti və digər ictimai elmlər sistemində yeri. Cəmiyyətin xüsusi reallıq kimi şərhı, «sosial fakt» anlayışı. «Sosiologizm» cəmiyyət nəzəriyyəsi kimi. Sosioloji metodun əsas prinsipləri və qaydaları. Dürkheymin struktur-funksional təhlili.

E.Dürkheymin nəzəriyyəsinin mühüm tərkib hissələri: ictimai əmək bölgüsü, mexaniki və üzvü həmrəylik. «Kollektiv şüur» və «kollektiv təsəvvürlər». Əmək bölgüsünün «qeyri-normal» formaları. Şəxsiyyət və cəmiyyət. İntihar səbəblərinin tədqiqi. İntiharların növləri və səbəbləri. Anomiya anlayışı. E.Dürkheymin fəlsəfi-sosioloji əxlaq konsepsiyası. Əxlaqın öyrənilməsinə struktur-tarixi yanaşma. Dinin fəlsəfi-sosioloji konsepsiyası. Dini həyat formalarını təhlili. «Müqəddəs» kateqoriyası. Dinə simvolik sistem kimi yanaşma. Dinin sosial funksiyalarının şərhı.

E.Dürkheymin irsinin sosiologiya tarixində yeri.

12-ci mövzu. Maks Veberin sosiologiyası

M.Veberin (1864-1920) həyat və yaradıcılığı. Veber sosiologiyasının metodoloji prinsipləri. Mədəniyyət haqqında elmlərin metodoloji problemləri. «İdeal tip» məntiqi konstruksiya kimi. Başadüşmə problemi və «sosial fəaliyyət» kateqoriyası. “Məqsədli rəşional” fəaliyyət Veber sosiologiyasının metodoloji kateqoriyasıdır. Sosial fəaliyyət və «başqasına istiqamətlənmə». Sosial fəaliyyətin növləri. Formal rəşionallıq Veber sosiologiyasının kateqoriyası kimi. Hökmranlıq tipləri haqqında Veber təlimi. M.Veberin siyasi mövqeyi. Dinin sosiologiyası. «Protestant etikası və kapitalizmin ruhu» əsəri.

Veberin sosioloji irsi və müasirlik.

13-cü mövzu. Vilfredo Paretonun sosioloji sistemi

V.Paretonun (1848-1923) həyat və yaradıcılıq yolu. İdeya mənbələri. Sosioloji sisteminin nəzəri-metodoloji əsasları. Məntiqi-eksperimental tədqiqat metodu. Cəmiyyət fərdlərin qarşılıqlı təsir sistemi kimi. V.Paretonun sosial fəaliyyət konsepsiyası. «Məntiqi» və «qeyri-məntiqi» sosial fəaliyyətlər. Psixoloji reduksionizm. «Reziduylar» («qalıqlar») hisslərin, emosiyaların, ehtirasların, instinktlərin, insanın psixoloji hallarının əsası kimi.

V.Paretonun sosioloji sistemində ideologiya konsepsiyası. «Derivasiyaların» təsnifatı. Zorakılığı ideallaşdıran konservatizm ideologiyası. Elitaların dövrünü konsepsiyası. «İdarəedici elita» və «qeyri- idarəedici» elita. Elitaların yüksəlmə və enmə tsiklləri. «Tülkülər» və «şirlər». «Alverçilər» və «rantyelər».

V.Paretonun sosioloji ideyalarının sosiologiyanın gələcək inkişafında rolu.

14-cü mövzu. Rusiyada ictimai fikir

Rusiyada sosiologiyanın yaranması və inkişafı xüsusiyyətləri. Rus sosioloji fikrinin əsas istiqamətləri: naturalist cərəyan (L.Meçnikov, P.Liliyinfeld); xalqçılıq sosiologiyası (M.Bakunin, P.Kropotkin, P.Lavrov, N.Mixaylovski); psixoloji cərəyan (Y.B.Reborti, N.N.Karayev və b.); neoslavyanofil cərəyanı (N.Danilevski, P.Novqorodsev və b.); «leqal marksizm» (P.Struve, N.Berdyayev, M.Tuqan-Baranovski); rus idealizminin tarixi fəlsəfəsi (V.Solovyev, N.Berdyayev, S.Bulqakov və b.); pozitivizm (M.Kovalevski və b.); neopozitivizm (P.Sorokin, K.Taxtaryev və b.); marksist sosiologiya (N.Ziber, G.Plexanov, V.Lenin).

Rus sosiologiyasının əsas ideyaları və ənənələri. XIX əsrin 70-80-ci illərində slavyonofil və torpaqçılıq ənənələri. N.Danilevskinin mədəni-tarixi tiplər nəzəriyyəsi.

Xalqçılıq sosiologiyası, onun ilkin şərtləri, qərarlaşması. XIX əsrin ortaları - XX əsrin əvvəllərində xalqçı ideoloqların görüşlərinin təkamülü. Subyektiv sosiologiya məktəbinin yaranması və onun əsas nümayəndələri. P.L.Lavrovun (1823-1900) sosioloji görüşləri. P.Lavrov sosiologiya elminin predmeti, məqsədi və vəzifələri haqqında. P.Lavrov cəmiyyətin hərəkətverici qüvvələri və ziyalıların rolu haqqında. Subyektiv sosiologiya ideyalarının inkişafında N.Mixaylovskinin (1842-1904) rolu. Fərdilik uğrunda mübarizə Mixaylovskinin sosioloji nəzəriyyəsinin mərkəzi ideyasıdır. Subyektiv məktəbin rus sosiologiyasının digər nümayəndələri tərəfindən tənqidi (N.Berdyayev, P.Struve, G.Plexanov, B.Lenin).

M.Kovalevskinin (1851-1916) sosioloji nəzəriyyəsi. Sosiologiyanın predmeti, sosiologiya ilə digər elmlərin qarşılıqlı əlaqəsi haqqında onun fikirləri. Kovalevskinin siyasi sosiologiyası. Klassik pozitivizm ənənəsinin inkişafı.

XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Rusiya sosioloji fikrində marksist istiqamət. N.İ.Ziber və onun sosiologiyaya dair əsərləri. G.V.Plexanovun sosioloji görüşləri. V.İ.Leninin əsərlərində marksist

sosiologiyanın inkişaf etdirilməsi. N.K.Mixaylovski və rus marksistləri. Leqal marksistlərdən P.V.Struvenin, M.İ.Tuqan Baranovskinin, S.N.Bulqakovun, N.A.Berdyayevin, S.L.Frankın nəzəri mövqələrinin dəyişilməsi.

Sosiologiyada rus neopozitivizminin xüsusiyyətləri. P.Sorokin (1889-1968) və Qərb sosiologiyası ənənələri. Sorokinin yaradıcılığının Rusiya dövrü (1913-1922).

Rus sosiologiyasında antipozitivizm. Sosiologiya elminin neokantçılıq ideyaları əsasında qurulması cəhdi: B.A.Kistyaynovski, V.M.Xvostov, A.S.Lappo-Danilevski.

15-ci mövzu. Azərbaycanda sosioloji fikir

XIX əsr Azərbaycan maarifçilərinin sosioloji görüşləri. Abbasqulu ağa Bakıxanov maariflənmiş monarx və sosial islahatlar haqqında. Cəmiyyət həyatında xalqın və əxlaq normalarının rolu.

M.F.Axundov sosial tərəqqidə maarifin, təkamülün, inqilabın rolu haqqında. Həsən bəy Zərdabi ictimai tərəqqidə maarifçiliyin rolu haqqında. İctimai-siyasi həyatda və şəxsiyyətin formalaşmasında coğrafi mühitin rolu.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda marksist fəlsəfi ideyaların və inqilabi demokratizmin inkişafı. «Molla Nəsrəddin» satirik jurnalı inqilabi demokratyanın inkişafında əsas tribuna kimi. Nəriman Nərimanov, Cəlil Məmmədquluzadə və Mirzə Ələkbər Sabir inqilabi demokratizmin görkəmli nümayəndələridir.

Məmməd Əmin Rəsulzadənin, Əli bəy Hüseynzadənin və Əhməd bəy Ağayevin sosial-siyasi görüşləri.

Azərbaycan sosioloji fikrində antipozitivizm. A.M.Rüfətov və S.E.Eynullayevin maxist görüşləri.

Neoklassik sosiologiya (1920-1950-ci illər)

16-cı mövzu. Neopozitivist sosiologiya

Neopozitivizm və empirik sosiologiyanın yaranması. Sosiologiyada fizikalizm. Neopozitivist və empirik sosial tədqiqatların metodologiyası. Neopozitivist struktur funksionalizm və sosial dəyişikliklər nəzəriyyəsinin ümumi xarakteristikası. Pozitivizm və onun tənqidi.

17-ci mövzu. ABŞ-da empirik sosiologiya

XX yüzilliyin 20-30-cu illərində ABŞ-da empirik sosiologiyanın formalaşması. Çıxaqo sosioloji məktəbi. Florian Znanetskinin, Uilyam Tomasın, Robert Parkın, Ernst Bercesin sosioloji irsi.

Abrahama Maslounun motivasiya konsepsiyası. Sosiologiyada sosiodinamik istiqamət və psixodramatik tədqiqatlar. Cekob Moreno.

ABŞ-da industrial sosiologiyanın yaranması: Elton Meyo və onun Xotorn eksperimenti.

Harvard və Kolumbiya sosioloji məktəbləri: sosiologiya elminin nəzəri cəhətdən inkişafının sürətləndirilməsi kursu.

18-ci mövzu. Fransa sosioloji məktəbi

Fransa sosioloji məktəbinin xronologiyası və ümumi səciyyəsi. İkinci dünya müharibəsinə qədərki dövrdə əsas sosioloji məktəblər. Elmi cəmiyyətdə Dürkheyim məktəbi yenilik kimi. «Sosioloji illik» jurnalı və onun üzvləri. Müxtəlif sosial elm nümayəndələrinin bu məktəbdə iştirakı Dürkheyimdən sonra M.Moss bu məktəbin başçısı kimi.

Dürkheyimçiliyə əks istiqamətin nümayəndələri; Le Pele ardıcılları və «Sosial elm», «Beynəlxalq sosiologiya jurnalı»nın əməkdaşları – H.de Tard, A.Fulye, A.Şeffle, M.Kovalevski və b.; «katolik sosioloqlar» - O.Aber, S.Depliyaj, J.Mariton və b.

Fransa sosioloji məktəbinin süqutu və sosiologiyanın inkişafında onun rolu.

19-cu mövzu. Pitirim Sorokinin sosioloji konsepsiyası

P.Sorokinin (1889-1968) həyat və yaradıcılığı. Elmi dünyagörüşünün təkamülü.

Sorokinin yaradıcılığının Rusiya dövrü. Sosiologiyanın nəzəri elm kimi formalaşmasında Sorokinin rolu. P.Sorokin sosiologiyanın predmeti və strukturu haqqında. Sorokin sosial davranış və qarşılıqlı fəaliyyət haqqında.

P.Sorokinin fəaliyyətinin Qərbi Avropa və Amerika dövrü. Bu dövrdə sosial stratifikasiya və sosial mobillik nəzəriyyəsinin təkmilləşdirilməsi. Sorokinin sosiomədəni dinamika nəzəriyyəsi. Mədəniyyət üsurlərinin inteqrasiya formaları: məkan və mexaniki mövcudluqla birləşmə, xarici amillərlə şərtlənmiş birləşmə, kauzal və funksional birləşmə; mədəniyyətin məntiqi mənalandırma yolu ilə birləşməsi.

Empirik sosiologiyanın tənqidi. İntuitiv, riyazi-məntiqi və eksperimental tədqiqat metodları.

Sorokinin yaradıcılığının tarixi əhəmiyyəti.

20-ci mövzu. Ümumi sosial fəaliyyət nəzəriyyəsi.

Sosial sistemlər. Tolkot Parsons

Sosial fəaliyyət konsepsiyalarının formalaşması. Sosial fəaliyyətin konseptual sxeminin formalaşması və inkişafına Q.Bekkerin, M.Veberin, L.fon Vizenin, F.Znanetskinin, C.Midin və b. tövhələri. Veber tərəfindən sosial fəaliyyət anlayışının sosiologiyaya daxil edilməsi. Sosial münasibətlərin (M.Veber), sosial reallığın (Znanetski), sosial sistemlərin (Parsons) tədqiqində sosial fəaliyyətin rolu.

T.Parsonsun (1902-1979) «sosial fəaliyyət» konsepsiyası və onun ümumsosioloji struktur-funksionalist nəzəriyyəsinin işlənilməsində rolu. T.Parsonsun struktur-funksionalist yanaşmasının mövcud münasibətlərin sabitləşməsinə istiqamətlənməsi. Fəaliyyət sistemi və əlahiddə akt. Elementar fəaliyyətin strukturu: fəaliyyət göstərən şəxs, məqsəd, situasiya, normativ orientasiya.

«Sosial sistemlər», «funksiya», «struktur» anlayışları. Sistemlər, alt- sistemlər və şəxsi (fərdi) və sosial sistemlərin bir-birinə qarşılıqlı təsiri. Sosial altsistemlərin müxtəlifliyi (iqtisadi, siyasi, dini, əxlaqi, sosial). Altsistemlərin funksional spesifikliyi prinsipi. Sistemin açıq xarakteri. Diferensiasiya T.Parsonsun təkamül təliminin əsasıdır.

Parsonsun struktur-funksional nəzəriyyəsinin əhəmiyyəti və onun sosiologiya elminin sonrakı inkişafına təsiri.

21-ci mövzu. Psixoanalitik sosiologiya

Freydizm və sosiologiya. Psixoanalizin inkişaf mərhələləri: psixoanaliz spesifik psixoterapevtik metod kimi; ümumpsixoloji nəzəriyyənin yaranması və bu nəzəriyyənin müxtəlif elm sahələrinə «müdaxiləsi». Psixoanalitik konsepsiyanın xüsusiyyətləri.

Freydin sosial doktrinasının əsaslandığı başlıca ideyalar. Freydin «ambivalentliyi»: rasionallıq və irrasionallıq, humanizm və antihumanizm, bədbinlik və nikbinlik, konformizm və nokonformizm.

Freyddə bir sıra sosioloji anlayışların şərh: cəmiyyət və mədəniyyət; sosial struktur, sosial münasibətləri, sosial əlaqələrin təbiəti, liderlik problemi; sosial inkişaf və dəyişiliklik; sosial nəzarət, sosial normalar, sosial nizam, şəxsiyyətin sosiallaşması.

Freydin şagirdlərinin sosial doktrinaları. Alfred Adler şəxsiyyətin inkişafında sosial komponentlərin rolu haqqında. Karl Yunq: seksuallığın birinciliyinə qarşı etirazı, ayrıca insanın şüursuzluğunun üst təbəqə kimi öyrənilməsi.

Vilhelm Rayxın sosiologiyasında psixoanalitik istiqamətin radikal qanadının inkişafı.

Postfreйдizm sosiologiyası: Erix Fromm, Herbert Markuze.
Sosiologiyanın inkişafında freйдizmin rolu.

22-ci mövzu. Frankfurt neomarksizm məktəbi

Frankfurt neomarksizm məktəbi və onun institutlaşması. Frankfurt məktəbi nümayəndələrinin əsas tədqiqat istiqamətləri. «Sosial tədqiqatlar jurnalı». Frankfurt məktəbinin əsas nəzəriyyəçiləri: Maks Horkhaymer, Herbert Markuze, Teodor Adorno, Volter Benyamin, Y.Habermas.

Y.Habermasın cəmiyyət haqqında nəzəriyyəsinin yeniləşdirilməsi. İdraki maraqların növləri və elmi-nəzəri mövqələr. Müasirlik nəzəriyyəsinin ilkin tədqiqi. Müasirlik problemi. Rasionallığın tənqidi. Y.Habermasın «kommunikativ fəaliyyət» nəzəriyyəsi. «Həyatı dünya» kateqoriyası Y.Habermasın sosioloji konsepsiyasının çıxış nöqtəsidir. Dünyaya «qapalı» (mifik) və «açıq» (müasir) baxışlar. Dünyanı anlamaqda «açıq» (müasir) baxışlar daha rasionol olmasının əsaslandırılması. Rasionallığın mahiyyəti. Rasionallıq və mif. «Həyatı dünyanın» strukturları və sosial fəaliyyət. Sosial fəaliyyətin ideal tipləri: strateji, normativ, dramaturji, kommunikativ.

Dünyanın rasionallaşmasının neqativ nəticələri.

Y.Habermasın sosioloji nəzəriyyənin inkişafına təsiri.

Frankfurt nəzəriyyəsinin aparıcı motivləri: özgələşmə və rasionallıq problematikaları.

«Yetkin kapitalizm» və onun üçün səciyyəvi olan «faşizondluq». Frankfurt məktəbinin əsas sosioloji və sosial-psixoloji mövzusu olan «avtoritar şəxsiyyət» (Fromm, Horkhaymer) anlayışının nəzəri cəhətdən konseptuallaşdırılması. Frankfurt sosiologiyasının tənqidi nəzəriyyəsi.

23-cü mövzu. Başadüşmə sosiologiyası

Başadüşmə problematikasının yaranması şərtləri. Vilhelm Dilteyin irrasional «həyat fəlsəfəsi» konsepsiyası.

Müasir Qərb fəlsəfəsi və sosiologiyasında başadüşmə konsepsiyası. Müasir başadüşmə sosiologiyasının üç növü: «naturalist-rasionol başadüşmə» (Karl Popperin sosial-idrak nəzəriyyəsi), başadüşmənin «dialektik» modeli (Frankfurt məktəbi nümayəndələrinin nəzəriyyələri) və «deskriptiv sosiologiya» (onun əsasında fenomenoloji fəlsəfənin və sosiologiyanın nümayəndələri Hüsserlinin, Şyüsin, Bergerin və b. ideyaları durur).

24-cü mövzu. Sovet sosioloji məktəbi

Sovet sosiologiyasının inkişafının nəzəri-metodoloji ilkin şərtləri. SSRİ-də sosiologiya tarixinin dövrləşdirilməsi və əsas mərhələləri. Sosiologiyanın institutlaşması. İnqilabdan sonrakı ilk illərdə ictimai elmlər sahəsində ideya mübarizəsi.

XX əsrin 20-ci illərində A.Boqdanovun, N.Buxarinin, S.Strumlinin və b. əsərlərində marksist sosioloji fikrin əsasları. Digər nəzəriyyəçi sosioloqların fəaliyyəti (N.Karayev, P.Sorokin, K.Taxterev və b.).

Sosioloji institutların və cəmiyyətlərin fəaliyyəti. Sosioloji tədqiqatların əsas istiqamətləri: cəmiyyətin sosial strukturu, fəhlələrin əmək və məişət şəraiti, büdcə və asudə vaxtın strukturu, ailə və nikah problemləri və s.

XX əsrin 50-60-cı illərində sosiologiya sahəsində irəliləyişlər. Sovet sosioloji assosiasiyasının və bölmələrinin, sosiologiya institutunun yaradılması. Sosiologiyanın nəzəri və metodoloji əsaslarının işlənməsi. 60-70-ci illərdə A.Zdravomislov, Y.Levada, T.Andryeva, V.Yadov, G.Osipov və digər sosioloqların fəaliyyəti. Sosiologiya elminin fundamental problemlərinə dair elmi diskussiyalar. Sosiologiyanın nəzəri və metodoloji problemləri, habelə sosioloji biliyin müxtəlif sahələri üzrə mütəxəssislərin hazırlanması. 80-90-cı illərdə sosioloji tədqiqatlarda yeni istiqamətləri: bazar dəyişikliklərinin sosial mexanizmi (T.Zaslavskaya, V.Radayev, V.Boykov və b.); siyasi sosiologiya (A.Dmitriyev, V.Komarovski və b.); idarəetmə və sosial texnologiyalar (A.Kravçenko, A.Priqojin, Y.Krasovski və b.).

Postklassik sosiologiya (1960-1970-ci illər)

25-ci mövzu. Obyektiv sosioloji nəzəriyyələr: sturktur funksionalizm, münaqişə və mübadilə nəzəriyyələri

Obyektiv sosioloji nəzəriyyələrin mahiyyəti. XX əsrin ikinci yarısında sturktur-funksional yanaşmanın təşəkkülü. Sturktur-funksionalizmin Merton paradıqması. Orta səviyyəli sosioloji nəzəriyyələr. Anomiya. Deviant davranış. Davranışın tipləri. Sosiallaşma. Açıq və gizli funksiyalar. Funksiya və disfunksiya. Funksional tədqiqat paradıqması. Tədqiqatın aparılması qaydaları.

Münaqişə və sosial dəyişikliklər. Münaqişə nəzəriyyəsi. R.Darendorfun cəmiyyətin inkişafının «münaqişə modeli». Hakimiyyət və nüfuz problemi. Disfunksiya və zorakılıq problemləri. Rol strukturu və rol davranışı. Uyğun və konflikt modelləri.

Münaqişələrin izahına L.Kozerin struktur-funksional yanaşması. L.Kozerin cəmiyyətin realist (elmi) dəyişdirilməsi layihəsi. L.Kozerə görə qayda və münaqişə iki bərabər mənalı sosial prosesdir. Münaqişənin pozitivliyi və neqativliyi şərtləri. Münaqişə sosial strukturun formalaşması, standartlaşması və dəstəklənməsi alətidir.

Münaqişə nəzəriyyəsinin müasir nümayəndələri – neoveberçilik. Neoveberçilər tərəfindən cəmiyyətin sinfi strukturunun təsvirində Marks və Veber nəzəriyyələrinin elementləri.

C.Homansın sosial mübadilə konsepsiyası. Rasionallaşdırılmış insan davranışı modeli. Sosial fəaliyyət mübadilə prosesidir. Fərdlərin simmetrik (qarşılıqlı xeyirli) qarşılıqlı təsiri. Qeyri-simmetrik sosial mübadilə. Ən kiçik maraq prinsipi. Distributiv ədalət prinsipi. Makro-proseslərin (hakimiyyət, stratifikasiya və b.) bibehaviorist izahı.

Mübadilə nəzəriyyəsinin P.Blau tərəfindən inkişaf etdirilməsi. Sosial hadisələrin makro və mikro strukturları və Blaunun mübadilə nəzəriyyəsi ilə struktur funksionalizmi sintezləşdirmək cəhdləri.

26-cı mövzu. Subyektiv sosioloji nəzəriyyə: simvolik interaksionizm, fenomenoloji sosiologiya və etnometodologiya

Subyektiv sosiologiyanın tərifli. Simvolik interaksionizmin əsas istiqamətləri. Tarixi yanaşma: «Obyektiv» və «subyektiv sosiologiya». Çıxaqo məktəbi: Herbert Blümer, Corc Herbert Mid: «Şüur, mənlilik və cəmiyyət»; «Daxili» və «xarici» ünsiyyətdə əsas simvolların və sosial interaksiyanın rolu. Simvolik interaksionizmin digər istiqamətləri və onların tənqidi. Ervin Hofmanın interaksionizmində «dramatik» konsepsiya. Sosial interaksiya ssenarinin təəssümü kimi. «Mənliyin gündəlik həyatda nümayişi: menecment təəssüratları», «Pərdə arxasında». Ümumi istiqamətin tənqidi. «Mənlilik» anlayışının tənqidi. Fərdin rəsonal fəaliyyətinin ilkin şərtləri. Dilin qaydası və əhəmiyyəti: «daxili» ünsiyyət ideyasının tənqidi. Simvolik interaksionizmin sosioloji nəzəriyyəyə təsiri.

Fenomenoloji sosiologiyanın nəzəri-ideya mənbələri. A.Şyüts fenomenoloji sosiologiyanın banisidir. Fenomenoloji fəlsəfə və fenomenoloji sosiologiyanın əsas nəzəri anlayışları. Həyat dünyasının strukturu. Gündəlik dünya. Gündəlik dünyada sosial münasibətlər. Sosial münasibətlərin tipləşdirilməsi. Fəaliyyət cizgiləri və «bilik resepti». Fəaliyyətin motivləri. Şüurun obyektivliyi problemi və başadüşmə sosiologiyası. A.Şyutsin obyektiv idrakının metodoloji postulatları. Fenomenoloji sosiologiyanın əhəmiyyəti.

Etnometodologiyanın intellektual mənbələri. Lyüdviq Vitgenşteynin lingvistik fəlsəfəsi. Nitq vasitəsilə əlaqə etnometodologiyanın əsas predmetidir. Adi dünya anlayışı. Adi biliyin strukturu və onun elmi biliklə qarşılıqlı əlaqəsi. Harold Qarfinkelin verbal kommunikasiya metodunun təhlili. Aron Sikurel dil və anlama, söz və anlama arasındakı münasibət problemi haqqında. Etnometodologiyada tədqiqatın iki əsas tipi: Qarfinkelin münasibətlərin kəsilməsi sahəsində eksperimenti, gündəlik həyat üçün səciyyəvi olan danışığın təhlili (eyni zamanda insanlar arasında danışığ ünsiyyətin olan sosial təşkilatların tədqiqi). Etnometodologiyanın empirik tədqiqatlara təsiri. Etnometodologiyanın bir sıra istiqamətlərinin süqutu. Etnometodologiyanın tənqidi.

27-ci mövzu. Sosiologiyada strukturalizm

Strukturalizm: metafizika və metod. «Strukturlar» anlayışı. Dünya ideyaların məhsulu və məntiqi nümunə kimi. Dilin strukturalist anlayışı: Ferdinand de Sossyurun irsi. İşarələr. Sintaqmalar və paradigmalər. Lingvistik modelin genişləndirilməsi: semiotika.

Strukturalist marksizm: Lui Altyüsser və Nikos Pulantsas. Ekonomizmin və volyutarizmin tənqidi. A.Altüsserin elm konsepsiyası. Təcrübə və strukturlar: iqtisadi model. İctimai formasiya. «Hökmranlıq strukturları» anlayışı. İstehsal vasitələri: işləyənlər və işləməyənlər; xüsusi mülkiyyətçilik və nəzarət münasibətləri. Dövlət və siniflər; dövlət və ideoloji dövlət aparatı. Strukturalist marksizmin tənqidi.

Poststrukturalizm. Mişel Fukonun tənqidi konsepsiyası. M.Fuko marksizmin alternativini barədə. Jak Derridin nəzəriyyəsinin əhəmiyyəti. Fuko: yüksək diskursiv qayda. Hakimiyyət və bilik. «Nəzəriyyələrin yoxsulluğu: strukturalist marksizmin geniş miqyaslı tənqidi».

Təkamülçülüyn, funksionalizmin, interaksionizmin və strukturalizmin tənqidi. Sosial sistemin strukturlaşmasının və onun üsullarının öyrənilməsi qarşılıqlı fəaliyyətin təşkili və təkrar istehsalı deməkdir. Strukturasiya nəzəriyyəsi və onun əsas anlayışları: duallıq, «qaydalar və ehtiyatlar», «fəaliyyət». Sosial münasibətlərin qorunub saxlanılmasında istifadə olunan «qaydaların» əsas xarakteristikaları.

Entoni Giddensin strukturasiya nəzəriyyəsi.

Ehtiyatlar hakimiyyətin mənbəyi kimi. Fərdi hərəkət qarşılıqlı fəaliyyət və sosial stuktur». Üç əsas anlayışa uyğun olaraq (legitimlik, hökmranlıq və işarələnmə) qaydaların və ehtiyatların təsnifatı, «fəaliyyət göstərən» və onun «bilini»; biliyin səviyyələri; diskursiv şüur və «praktiki şüur», «təhlükəsizliyin ontoloji sistemi», qoruyucu barama.

Risk və etibarlılıq. Məkan və zamanda strukturun yenidən istehsal edilməsi. Sosial institutlar və onların xarakteristikaları. Mühafizəkarlıq və onun qorunub saxlanması üsulları. Regionallaşma məkan və zamanın kəsişməsi kimi. «Lokus» və «lokal», lokusların modulları. Qloballaşma sosial proses kimi. «Üçüncü yol» haqqında diskussiyalar.

Pyer Burdyenin həyatı və yaradıcılıq yolu. Strukturalizmin və marksizmin tənqidi. Genetik (konstruktiv) strukturuzmin tədqiqi. «Burdye məktəbi».

Burdyenin sosial struktur və siniflər nəzəriyyəsi. P. Burdyenin sosioloji konsepsiyasının əsas anlayışları. «Sahə» (sosial məkan), «Qabitus», praktika.

Sosiologiyanın əsas vəzifələri – sosial kainatı təşkil edən sosial aləmlərin müxtəlif gizli strukturlarının aşkarlanması, habelə bu kainatın təkrar yaradılması və transformasiyasını təmin edən mexanizmlərin üzə çıxarılması. P. Burdyenin genetik strukturalizm vasitəsilə sosiologiyayı birləşdirmək cəhdi.

28-cü mövzu. Sosiologiyada radikalizm.

Solradikal sosiologiyası və onun sələfləri (D.Lukaç, M.Fuko). Sosioloji idrak və onun predmeti. A.Qoldnerin hiper tənqidi sosiologiyası.

Neopozitivist sosiologiyanın yeni istiqamətləri. Pozitivist sosiologiya və bixeviorizm (F.Skinner, A.Bandura).

Niklas Lumanın cəmiyyət haqqında nəzəriyyəsi. Cəmiyyət özünü seçməsi və xarici mühiti təkrar istehsal edən sistemi kimi. Sistemin diferensiasiyası. Kommunikasiya nəzəriyyəsi. Kommunikasiya özü-özünü özü vasitəsilə istehsal və təkrar istehsal edən proses kimi. Cəmiyyət çoxsaylı sistemlərin qarşılıqlı təsiri kimi.

Lumanın konsepsiyası sistem haqqında ən yeni nəzəriyyələrin nailiyyətləri ilə keçmiş bioloji üzvi ideyaların əlaqələndirilməsinin təkrar istehsalının səciyyəsi kimi.

29-cı mövzu. XX əsrin 60-cı - 80-ci illərin əvvəllərində SSRİ-də sosiologiya elmi. Azərbaycan Respublikasında sosiologiya

Sosioloji «Renessans və mülayim (ilkin şərtlər və nəticələr)». SSRİ-də sosioloji biliyin qismən bəraəti. 60-cı illərin sonu: sovet sosiologiya elminin ilkin institutlaşma mərhələsi. Rəsmi sovet ictimaiyyətində «ideoloji legitimlik» çərçivəsində sosiologiya elminin müəyyən edilməsində mübahisələr. Tədrisən sosioloji təhsilin

yaradılması. Tədqiqatların əsas istiqamətləri, 60-cı illərdə əsas metodoloji axtarışlar.

Sosioloji tədqiqatların ekstensiv inkişaf mərhələsi.

Azərbaycanda akademi sosiologiyasının inkişafı. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunda sosial tədqiqatlar və sosial psixologiya, Tarix institutunda etnik sosiologiya şöbələrinin açılması. Əsas tədqiqat istiqamətləri. Sovet sosioloji assosiasiyasının Azərbaycan şöbəsinin təşkili.

Beynəlxalq tədqiqatlar. Sosiologiyada «yenidənqurma». SSRİ-də 80-ci illərin ikinci yarısında sosioloji biliyin «sonuncu bəraəti».

XX əsrin sonu - XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda sosioloji fikir

Müasir dövrdə Azərbaycan sosiologiyasının vəziyyəti.

XX əsrin 80-90-cı illərində Azərbaycanda sosiologiya elminin institutlaşması. Müasir Azərbaycanda akademik və ali məktəb sosiologiyası. Professional sosioloji təhsil strukturunun yaradılması. Sosiologiyanın tədris fənni kimi statusunun (ali məktəb təhsili strukturunda) təsbiti. Sosiologiya tədris fənni kimi (ümumtəhsil və xüsusi tədris fənni kimi).

Sosiologiyanın digər elmlərlə – fəlsəfə, politologiya, iqtisadiyyat və b. qarşılıqlı əlaqəsi və təsiri.

Müasir şəraitdə Azərbaycanda sosioloji ədəbiyyat: əsas nəşrlərin xarakteristikası.

II bölmə.

SOSIOLOJİ TƏDQIQATLARIN METODOLOGİYASI **VƏ METODİKASI**

Mövzu 1. Ümumi-nəzəri metodoloji məsələləri

Sosioloji biliyin səviyyələri və onların qarşılıqlı əlaqəsi. Tətbiqi sosiologiya, onun obyektı və predmeti. Tətbiqi sosiologiyanın funksiyaları. Ümumi sosiologiyanın tətbiqi sosiologiya ilə qarşılıqlı əlaqəsi.

Sosioloji biliyin strukturunda empirik sosiologiyanın yeri. Empirik sosiologiya, onun obyektı və predmeti.

Sosioloji tədqiqatın mahiyyəti, strukturu və funksiyaları. Sosioloji tədqiqat anlayışı. Sosioloji tədqiqatın strukturu: tədqiqat probleminin seçilməsi; ədəbiyyatın öyrənilməsi; hipotezin qurulması; tədqiqat proqramının seçilməsi; məlumatların toplanılması və

ümumiləşdirilməsi; tədqiqatın nəticələrinin dəqiqləşdirilməsi.

Sosioloji tədqiqatın funksiyaları (elmi funksiya, praktik-tətbiqi funksiya, ideoloji-tərbiyəvi funksiya) və onların qarşılıqlı əlaqəsi.

Sosioloji tədqiqatın metodologiyası, metodikası və texnikası. Metodologiya anlayışı. Tədqiqatın metodları və prosedurları.

Sosioloji tədqiqatın mərhələləri. Sosioloji tədqiqatın mərhələlərinə müxtəlif yanaşmalar. Ümumi və konkret yanaşma (İ.M. Slepnev və V.A. Yadov).

Tətbiqi sosioloji tədqiqatlar və onların növləri. Pilotaj, təsviri və analitik tədqiqatlar: onların xüsusiyyətləri və funksiyaları. Monoqrafik və birdəfəlik (nöqtəvi) tədqiqatlar. Təkrar tədqiqatlar və onların xarakteristikası. Müqayisəli tədqiqatların növləri. Marketing tədqiqatları. Sosial mühəndislik tətbiqi sosiologiyanın sahəsi kimi.

Mövzu 2. Sosioloji tədqiqatın proqramı.

Sosioloji tədqiqat proqramı və onun funksiyaları. Tədqiqat proqramının nəzəri-metodoloji bölməsi. Tədqiqat probleminin formula edilməsi. Müxtəlif əsaslara görə sosial problemlərin təsnifatı. Tədqiqatın məqsəd və vəzifələrinin müəyyən edilməsi. Tədqiqatın obyektı və predmeti. Əsas anlayışların məntiqi təhlili. Tədqiqat hipotezlərinin formalaşdırılması.

Sosioloji tədqiqat proqramının metodik hissəsi.

Sosioloji tədqiqatda seçmə. Seçmə məcmusunun ümumi xarakteristikası. Seçmənin növləri. Ehtimali seçmələr və onların növləri (təkrarlanan və təkrarlanmayan). Rayonlaşdırılmış seçmə. Yuvalar üzrə seçmə və onun xüsusiyyətləri. Sistematik seçmə. Kvot seçməsi. Əsas massiv metodu. Kortəbii seçmələr. Seçmənin səhvləri və onun müəyyən edilməsi üsulları. Seçmənin reprezentativliyi və yoxlanılması üsulları.

Mövzu 3. İlkin sosioloji informasiyanın toplanılması metodları.

Sosioloji tədqiqat metodları haqqında ümumi məlumat. Sosioloji müşahidə və onun xarakterik xüsusiyyətləri (məqsədyönlülük, planlılıq və qeydiyyat). Müşahidənin təsnifatı.

Sosioloji tədqiqatda sənədlərin öyrənilməsi. Empirik informasiyanın toplanılması prosesində sənəd mənbələrinin rolu və onların əsas funksiyaları. Sənədlərin təsnifatı. Sənədlərin təhlili. Sənədlərin təhlili metodları : ənənəvi, klassik, formallaşdırılmış və ya kontent - təhlil, kombinasiyalı.

Sosioloji sorğular. İntervyu. Sorğu anlayışı və onun əsas növləri. Anket sorğusu və onun ümumi xarakteristikası. Anket sorğularının növləri (paylanma /fərdi, qrup/ poçt, telefon, mətbuat, radio - televiziya, internet). Anket suallarının müxtəlif əsaslara görə təsnifatı. Anket (yazılı) sorğusunun üstünlükləri və nöqsanları. İntervyu və onun ümumi xarakteristikası. Sosioloji intervyuləşdirmə proseduru və onun xüsusiyyətləri. İntervyunun təsnifatı.

Sosial eksperiment informasiya toplama metodu kimi. Sosial eksperimentin obyektı və predmeti. Sosioloji eksperimentin strukturu və ya onun əsas komponentləri: eksperimentator, eksperimental amil və ya müstəqil dəyişən, eksperimental situasiya, eksperimental obyekt. Sosial eksperimentin əsas növləri. Sosioloji eksperimentin təşkili və keçirilməsi mərhələləri.

Ekspert sorğusu və onun növləri (qiyabi, klinik, fokuslaşdırılmış). Ekspert qiymətləndirilməsinin subyektiv və obyektiv meyarları. Ekspertlərin seçilməsi praktikası. Delfi metodu.

Sosimetrik sorğu və onun xüsusiyyətləri. Sosimetrik sorğunun proseduru. İnformasiya toplamağın sosimetrik meyarları.

Sosilogiyada psixoloji prosedurlar. Testləşdirmə ilkin informasiya toplama üsulu kimi. Psixoloji testlərin mahiyyəti və onlardan istifadə qaydaları. Testlərin təsnifatı.

Oyunlar nəzəriyyəsi sosioloji tədqiqat metodu kimi.

Mövzu 4. Sosioloji məlumatların işlənməsi, təhlili və ümumiləşdirilməsi.

Sosioloji tədqiqatın təşkili və onun mərhələləri.

Ölçmə və şkalalaşdırma. Ölçmə anlayışı. Şkalaların ümumi xarakteristikası. Şkalaların əsas növləri. Nöminal şkala. Sıra şkalası. İntervallar şkalası. Münasibətlər şkalası. Mütləq şkala və fərqlər şkalası.

Sosioloji məlumatların işlənməsi. İnformasiyanın işlənməsinin əsas prosedurları.

Empirik məlumatların təhlili. Empirik məlumatların təhlilinin mərhələləri.

Tədqiqat nəticələrinin ümumiləşdirilməsi və elmi hesabatın hazırlanması.

«Elmi hesabat» anlayışı və onun məzmunu. Tədqiqat nəticələrinin tətbiqinə dair yekunlar və tövsiyələr.

Sosioloji xidmətin təşkili.

III bölmə.

SOSIOLOGİYANIN NƏZƏRİYYƏSİ

Sosiologiyanın predmeti.

Mövzu 1. Sosiologiyanın müstəqil elm kimi təşəkkülü və inkişafının əsas mərhələləri.

Sosioloji fikrin inkişafının sosial-fəlsəfi və mədəni-tarixi ənənələri. Sosiologiyanın yaranması. O.Kont sosiologiyanın banisidir. Sosiologiyanın obyektinin və predmetinin xüsusiyyətləri.

Sosioloji biliyin strukturu. Sosioloji biliyin səviyyələri.

Ümumi və spesifik sosial qanunlar. Sosial qanunların fəaliyyət mexanizmi. Dinamik və statik qanunlar. Sosial qanunların təzahür formaları.

Sosiologiyanın kateqoriyaları və onların təsnifatı.

Sosiologiyanın funksiyaları: metodoloji, praktik, ideoloji, proqnozlaşdırıcı və digər funksiyaları. Onların mahiyyəti və cəmiyyət həyatında yeri. Sosiologiyanın fənlərarası və fəndaxili matrisi. Sosiologiyanın sosial-siyasi və humanitar elmlər sistemində yeri.

Sosiologiyanın inkişafının əsas mərhələləri. Dünya sosiologiyasının inkişafında əsas meyllər. Azərbaycanda sosiologiyanın institutlaşma prosesi, ilk sosioloji mərkəzlər, onların elmin inkişafına təsiri.

Mövzu 2. Müasir sosioloji biliyin səviyyələri və paradıqmaları.

Sosiologiya elminin inkişafında plüralizm: sosioloji idrak anlayışında nəzəri paradıqmaların müxtəlifliyi. Paradıqmaların xarakteristikası:

- “Sosial faktlar” paradıqması – struktur funksionalizm, sosial konfliktlər nəzəriyyəsi, marksizm (O.Kont, E.Dürkheyim, K.Marks);

- “Sosial defisionist” paradıqması – simvolik interaksionizm və etnometodologiya (C.Mid, Q.Blumer və başqaları);

- “Sosial davranış” paradıqması – psixoloji reduksionizm və sosial mübadilə nəzəriyyəsi (Z.Freyd, R.Beqlos);

- Sosial-tarixi determinizm – “Sosial nizam” və “Sosial inteqrasiya” paradıqmaları (K.Marks, L.Uayt və c.)

Müasir Azərbaycanda sosiologiya: əsas istiqamətlər.

Mövzu 3. Sosiologiyada əsas tədqiqat metodları.

“Sosioloji təhlil” anlayışı, sosioloji təhlilin tipləri, onların məqsəd və vəzifələri. Sosioloji tədqiqatlarda elmi nəzəriyyələrin rolu. Elmi nəzəriyyə, onun strukturu və növləri.

Sosioloji tədqiqatın metodikası və texnikası. Sosioloji tədqiqatın proqramı. Tədqiqat proqramının tərkib elementləri. Problemin dəqiqləşdirilməsi və əsaslandırılması. Tədqiqatın məqsədinin, obyektinin və predmetinin müəyyənləşdirilməsi. Əsas anlayışların məntiqi təhlili. Sosioloji instrumentlərin işlənilib hazırlanması.

Sosiologiyanın əsas tədqiqat metodları: sorğu (anketləşdirmə və müsahibə), sənədlərin təhlili, müşahidə, eksperiment. Sorğunun mötəbərliyi və reprezentativliyi. Müşahidənin müxtəlif növləri. Sosiologiyada eksperimentin rolu.

Cəmiyyətə sosioloji baxış.

Mövzu 4. Cəmiyyətin mahiyyəti və quruluşu.

Cəmiyyət özünütənəzməyən sosial sistemdir. Cəmiyyət haqqında sosioloji nəzəriyyələr. Cəmiyyətin sahələri və institutları. Cəmiyyətin ayrı-ayrı sahələrinin qarşılıqlı əlaqəsi. E.Şilz cəmiyyətin əlamətləri haqqında. Cəmiyyətdə sosial dəyişikliklərin xüsusiyyətləri. Sosial tərəqqi və tənəzzül. Tərəqqinin formaları: islahatlar və inqilablar.

Cəmiyyətin tipologiyası və təkamülü. Cəmiyyətin sosiobioloji təkamülü. İnsan sürüsü. Yazılı və yazıyaqədərki, mürəkkəb və sadə icmalar; ovçuluq və yığıcılıq, əkinçilik. Neolit inqilabı. Erkən dövlətlərin yaranması. Aqrar cəmiyyətlər.

K.Marksın cəmiyyətin formasiya konsepsiyası. D.Bellə görə cəmiyyətin təsnifatı: industrial qədərki cəmiyyət, industrial cəmiyyət və postindustrial cəmiyyət. Bu cəmiyyətlərin əsas əlamətləri.

Cəmiyyətin qloballaşması. Dünya sistemi barədə təsəvvürlər. Dünya birliyinin nüvəsi və ətrafı. İ.Vallerştaynın qlobal cəmiyyət nəzəriyyəsi. Qlobal cəmiyyətdə sosial fəaliyyətin istiqamətləri. Müasir dünyada sosial və mədəni proseslərin qloballaşması. Modernləşmə nəzəriyyəsi. Üzvi və qeyri-üzvi modernləşmə. Azərbaycanda modernləşmənin və inkişafın xüsusiyyətləri.

Mövzu 5. Müasir cəmiyyətin sosial institutları.

“Sosial institut” anlayışı. Sosial institut cəmiyyətin əsas tələbatlarının ödənilməsində ictimai dəyərləri və proseduraları özündə

birləşdirən əlaqələrin və sosial normaların təşkili sistemidir. Sosial institutlaşma prosesi.

Sosial institutların strukturu, tipləşdirilməsi və ierarxiyası. Dominant sosial institutlar: ailə, dövlət, iqtisadi, təhsil, din.

Ailə və nikah. Cəmiyyətdə ailənin inkişafı və sosial institut kimi funksiyaları. Ailə və nikahın təsnifatı. Nikah ailənin hüquqi əsasıdır. Ailənin həyat tsikli. Qohumluq və qohumluq sistemləri. Ailənin əsas tarixi tipləri. Tam və natamam ailə. Ailədaxili rolların bölgüsü. Ailədə liderlik problemi. Boşanma, onun böyüklər və uşaqlar üçün nəticələri. Ailə və sosial sinif. Ailə və nikah institutunun böhranı. Ailənin sosiologiyası.

Dövlət. Dövlət və cəmiyyətin siyasi sistemi. Siyasi institutlar və qruplar. Siyasi sosiologiya, siyasi və elektoral davranışın tədqiqi. Azərbaycanda hüquqi şüurun, davranışın xüsusiyyətləri və ziddiyyətləri.

İqtisadi institutlar. İqtisadi institutların tipologiyası və funksiyaları. İqtisadi qruplar və iqtisadi davranış. Gizli və qeyri-formal iqtisadiyyat. İstehsalat, onun tarixi formaları və funksiyaları. Əməyin ictimai bölgüsü və peşələr.

Təhsil. Təhsil cəmiyyətin sosial institutu kimi. Onun təkamülü və formaları. Orta və ali təhsil. Ali təhsil və elm: struktur və elmi-istehsalat kadrları. Azərbaycanda ali təhsil. Təhsil sistemində ziddiyyətlər və islahatlar. Təhsilin sosiologiyası.

Din. Din sosiomədəni institut kimi. Dinin strukturu. Dini şüur, dini fəaliyyət, dini təşkilatlar. Dinin funksiyaları, formaları və xüsusiyyətləri. Müasir cəmiyyətdə onun yeri və dövlətlə qarşılıqlı əlaqəsi. Dini normalar və cəmiyyət. Müasir Azərbaycan cəmiyyətində dindarlıq və inam problemi. Milli xüsusiyyətlərin formalaşmasında dinin rolu.

Mövzu 6. Mədəniyyətin sosiologiyası.

Mədəniyyətin tərifinə müxtəlif yanaşmalar, onların ümumi cəhətləri və xüsusiyyətləri. Mədəniyyətin ənənələrin, adətlərin, normaların, dəyərlərin, işarələrin (simvolların), dilin məcmusu kimi sosioloji izahı. Mədəniyyətin zəmini (ilkin şərtləri). Mədəni statika və mədəni dinamika. Mədəniyyətin əlamətləri. Maddi və mənəvi mədəniyyət. Mədəniyyətin kompleks anlayışı. Mədəniyyətin əsas komponentləri: adətlər, dəyərlər, normalar, xarakterlər, qanunlar. Ənənələr sosial institutların təkrar istehsalı mexanizmi kimi. Dəyərlər

və dəyər yönümləri. Mədəniyyətin formaları və müxtəlif növləri: xalq mədəniyyəti, kütləvi və elitar mədəniyyət. Üstün mədəniyyət, altmədəniyyət və əks mədəniyyət. Gənclərin mədəniyyətinin xüsusiyyətləri.

Dil mədəniyyətin yaranmasının və inkişafının ilkin şərti kimi. Dilin növləri. Mədəni-nitq statusu haqqında. Cəmiyyətin sosiomədəni məkanı. Mədəni-nitq mühiti. Mədəni-nitq davranışının elementləri: vərdişlər, ədalar, şərəf kodeksi. Mədəni-nitq təbəqələşməsi. Dilin formalarının iyerarxiyası: ədəbi və xalq-danışıq dili, loru dil, ərazi şivələri (dialektləri) və sosial şivələr (dialektlər), peşə “dilləri”.

Milli mədəniyyət. Azərbaycan dilinin mədəni proseslərin dinamikasında rolu.

Cəmiyyətin sosial strukturu.

Mövzu 7. Sosial struktur və onun dəyişməsi meylləri.

Struktur və sosial struktur anlayışları. “Sosial struktur” anlayışı məhdud və geniş mənada. Sosial strukturun əsas xassələri. Sosial strukturun əsas növləri. Sosial strukturun öyrənilməsində əsas paradıqmalar: 1. Sosial institutlar nəzəriyyəsi (institusional paradıqma). Paradıqmanın mahiyyəti. 2. Sosial bərabərsizlik nəzəriyyəsi (funksional və konfliktoloji paradıqma). Bu paradıqmaya görə, sosial bərabərsizlik sosial qrupların və fərdlərin funksional ölçülən göstəricilərindən daha çox onların bir-birinə nəzərən tutduqları vəziyyətlərini səciyyələndirir.

Müasir sosiologiyada cəmiyyətin sosial strukturu problemi üzrə geniş yayılmış klassik nəzəri-metodoloji yanaşmalar: 1. marksist yanaşma; 2. M.Veberin nəzəriyyəsi; 3. struktur-funksional təhlil (T.Parsons, R.Merton, E.Şilz və b.); 4. P.Sorokinin “qarşılıqlı təsir” nəzəriyyəsi.

Sınıfların sosioloji nəzəriyyələri. “Sınıf” termininin etimologiyası və mənası. Klassik mərhələ: Avropa. K.Marksın sınıflar nəzəriyyəsi. P.Sorokinin sınıflar nəzəriyyəsi. M.Veberin sınıflar nəzəriyyəsi. Sınıfların strukturuna neomarksist yanaşmalar. A.Raytın sınıflar nəzəriyyəsi. Sınıf real və nominal qrup kimi. Azərbaycanda sınıfların sosiologiyası.

Orta sınıf. Orta sınıf cəmiyyəti. Orta sınıf haqqında sosioloji baxışın təkamülü. Orta sınıfın tərkibi. Orta sınıf: nəzəri yanaşmalar. L.Belyayevaya görə orta sınıfı müəyyənləşdirən əsas meyarlar. Azərbaycanda orta sınıfın yaranmasının tarixi mərhələləri və onun

tərkibinin artırılmasının mənbələri. Orta sinfin parametrləri.

Yuxarı sinif və sahibkarlar. Cəmiyyətin elitası. Hakim sinif və nomenklatura. Elitaların dövrünü nəzəriyyəsi. Sahibkarlar. Azərbaycan cəmiyyətində biznes təbəqəsi. Varlanma və kriminallaşma kanalları.

Fəhlə və aşağı siniflər. Fəhlə sinfi, onun tərkibi, strukturu və genezisi. Yoxsulların sosial qrupları. Azərbaycanda “yeni yoxsullar”. Sosial marginallar. Dilənçilik fenomeni və ona münasibət. Bəmçilər (məyyən yaşayış yeri olmayan insanlar) və onların sosioloji tədqiqi.

Sosial strukturun əsas tərkib hissələri. Ziyalılar sosial strukturun mühüm ünsürü kimi.

Müasir dövrdə Azərbaycan cəmiyyətinin sosial strukturunun başlıca inkişaf meyilləri. Sosial strukturda fəhlə sinfinin xüsusi çəkisinin azalması. Yeni sosial qrupların yaranması. Azərbaycanın sosial strukturunun əsas tərkib hissələri.

Mövzu 8. Sosial stratifikasiya.

“Sosial stratifikasiya” anlayışı. Sosial stratifikasiyanın xarakterik xüsusiyyətləri. P.Sorokinin təbəqələşmə nəzəriyyəsi. Sosial təbəqələşmənin təbii-bioloji, təbii-tarixi və sosial xarakteri. Təbəqələşmənin funksional nəzəriyyəsi. Təbəqələşmənin müasir anlayışı. Təbəqələşmənin əsasları və meyarları. Sosial stratifikasiya mexanizmləri. Sovet və postsovet məkanında sosial təbəqələşmə. İqtisadi təbəqələşmə. Peşə nüfuzu. Siyasi təbəqələşmə. Təbəqələşmənin tarixi növləri. Müasir dövrdə Azərbaycanda təbəqələşmə.

Yoxsulluğun nəzəri cəhətdən dərk edilməsi: yoxsulluq və bərabərsizliyin qarşılıqlı əlaqəsi. Sərvətin nəsildən-nəslə toplanması. Bərabərsizliyin ölçülməsi: zənginlik, əmək haqqı, müavinət, geniş və dar mənada gəlir. Orta adambaşına düşən gəlir. İqtisadi bərabərsizliyin sosial bərabərsizlikdən fərqi. Həyat səviyyəsi və əsas ehtiyacların təmin olunması. Yaşayış minimumu və istehlak səbəti. Yaşayış minimumunun postsovet ölkələrində, Avropada və Azərbaycanda hesablanmasının tarixi. Yoxsulluq kəməri və həddi. Xroniki və müvəqqəti yoxsulluq. Sosial təbəqələşmənin ölçülməsi. Yoxsulluğun psixologiyası. İnkişaf edən ölkələrdə yoxsulluq. Azərbaycanda yoxsulluq zonaları. Azərbaycanda yoxsulluğun aradan qaldırılması üçün dövlət siyasəti.

Mövzu 9. Sosial qruplar.

Sosial qrup anlayışı. Sosial qrup münasibətlərdə qrup üzvünün hər birinin ümumi marağını nəzərə almaqla fəaliyyət göstərən birlik kimi.

Sosial qrupların strukturu və səciyyəvi xüsusiyyətləri. Sosial qrupların təsnifatı. İqtisadi və peşə qrupları. Sosial aqreqasiyalar və kvaziqruplar. Kütlə fenomeni. Kütlənin növləri. Kütlə haqqında Q.Lebon və R.Terner nəzəriyyələri. Sosial dairələr (Y.Şepanski).

Sosial qruplarda əlaqə üsulları. “Şturval” və “çevrə” əlaqə üsulları (A.Bevelas).

Sosial qrupun strukturu. Mikrostruktur və makrostruktur. Sosial qrupda liderlik.

Sosial qrupların növləri. Formal və qeyri-formal qruplar.

Sosial qrupların dinamikası. Müasir Azərbaycan cəmiyyətində gənclərin sosial-iqtisadi problemləri.

Mövzu 10. Sosial – etnik münasibətlər.

“Etnos” anlayışı. Etnos tarixən müəyyən ərazidə yaşayış tərzini, mədəniyyət xüsusiyyətləri və psixoloji xarakterinə görə nisbi sabit, habelə başqalarından fərqli insanların toplusu kimi. Etnosun xarakterik cəhətləri. Etnik birliklərin təsnifatı. Qəbilə, tayfa, xalq, millət. Etnik birliklərarası inteqrasiya.

“Millət” anlayışı. Millət insanların sosial – etnik birliyinin ali formasıdır. Millətin əsas əlamətləri. Cəmiyyətin sosial strukturunda milli – etnik strukturun yeri.

“Milli azlıq” problemi. “Yerli” və “gəlmə” millətlər. Diaspora anlayışı. Daxili, yaxın və uzaq diaspora. Azərbaycan dövlətinin diaspora siyasəti.

Milli-etnik münaqişələr, onların səbəbləri və həlli yolları. Millətdaxili, milli-etnik birliklərarası və şəxsiyyət səviyyəsində millət və xalqların münasibətləri. Dağlıq Qarabağ problemi və onun tənzimlənməsinin dinamikası. Milli məsələnin həllinin dünya təcrübəsi.

Mövzu 11. Sosial – ərazi birlikləri.

Sosial-ərazi birlikləri sosial bölgü əlamətləri və yaşayış məskənləri tipləri üzrə qərarlaşan münasibətlərin məcmusu kimi. Ərazi birliklərinin mahiyyəti və strukturu. Sosial-ərazi birliklərinin təşəkkülündə ictimai əmək bölgüsünün rolu. Bu birliklərin xarakterik xüsusiyyətləri.

Sosial - ərazi birliklərinin əsas növləri. Şəhər, kənd, region və s. sosial - ərazi birliyi formalarıdır.

Şəhərin səciyyəvi cəhətləri. Şəhərin tarixi tipləri, sosial –iqtisadi təbiəti, strukturu və demoqrafik vəziyyəti.

Kəndin məskunlaşmasının sosial qanunauyğunluqları. Cəmiyyətin sosial strukturunda kəndin yeri. Kənd əhalisinin əsas məşğuliyyəti. Kənddə sosial münasibətlərin təkmilləşməsində miqrasiyanın rolu. Miqrasiyanın təsnifatı.

Region spesifik sosial-ərazi birliyi kimi. Regional sosial fərqlər və onların aradan qaldırılması yolları. Azərbaycan Respublikasında regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı dövlət proqramları.

Mövzu 12. Sosial-demoqrafik münasibətlər.

Demoqrafiya əhali haqqında elmdir. Demoqrafiya problemlərinin aktuallığı. Əhali demoqrafiyanın obyektidir. Demoqrafiyada əsas nəzəri yanaşmalar və paradıqmalar.

Demoqrafik struktur anlayışı. Demoqrafik strukturun əsas növləri.

Demoqrafiyanın statistik, sosioloji metodları. Demoqrafik proseslərin qarşılıqlı əlaqələri. Demoqrafiya və sosiologiya. Demoqrafik proseslərin izahında sosiologiyanın rolu.

Əhalinin mütləq sayı, onun təyin edilmə metodikası. Demoqrafik balans.

Demoqrafik əmsalların təyin olunması və əsas növləri. Onların mənası, imkanları və istifadə edilmə sərhədləri.

Demoqrafik cədvəl metodu. Demoqrafiyada zaman amili.

Demoqrafik proseslərin modelləşdirilməsi və proqnozlaşdırılması. Analitik, normativ, xəbərdaredici proqnozlar. Müasir şəraitdə Azərbaycanda sosial – demoqrafik siyasət.

Mövzu 13. Sosial təşkilatlar.

Sosial təşkilat anlayışı. Sosial təşkilatlar məqsədyönlü sosial sistemlərdir. Sosial təşkilatın strukturu və “mütəşəkkil insan”ın formalaşmasında rolu.

Sosial təşkilatların təyinatındakı istiqamətlər. K.Bernard, D.Març, P.Blau, Y.Skott, A.Ettion və b.

Sosial təşkilatlar müxtəlif təsir vasitələri və funksiyaların koordinasiyası ilə insanlara “rəhbərlik və onları idarəetmə üsulu”dur. Sosial təşkilatlar nəzəriyyəsi. Bürokratiya sosial təşkilatların xüsusi

tipidir. Bürokratik təşkilat haqqında M. Veber nəzəriyyəsi.

Sosial təşkilatların daxili strukturu. Onun əsas elementləri.

Sosial təşkilatlarda formal və qeyri-formal münasibətlər.

Fərdlərin sosial təşkilatlarının formaları və növləri. Sosial təşkilatların effektivliyi. Dezorqanizasiya və reorqanizasiya. Sosial təşkilatların idarə olunması.

Mövzu 14. Sosial mobillik.

Sosial mobillik anlayışı. Sosial mobillik fərdin və ya sosial obyektin fəaliyyəti sahəsində onun sosial vəziyyətinin dəyişməsi prosesidir. Sosial mobilliyin səviyyələri: şaquli və üfüqi mobillik. Sosial strukturun inkişaf dinamikasında sosial mobilliyin rolu.

Sosial mobillik nəzəriyyəsi (P.Sorokin, T.Parsons). K.Marksın sosial mobillik nəzəriyyəsi. Sosial mobilliyin istiqamətləri və formaları. Şaquli mobillikdə infiltrasiya mexanizmi. Sosial mobilliyin səciyyəvi xüsusiyyətləri. Mobilliyin intensivliyi və sürəti.

Mobilliyin demoqrafik amilləri. Miqrasiya və onun tarixi formaları. Emiqrant və immiqrant. Xarici əmək miqrasiyası. Məcburi miqrasiya və qaçqınlar. Müasir Azərbaycanda miqrasiyanın coğrafiyası (mənzərəsi).

Fərd və sosial mobillik. Sosial mobillik zamanı qarşıya çıxan maneələrin aradan qaldırılması yolları. Sosial karyera anlayışı (P.Sorokin).

Şəxsiyyət və cəmiyyət.

Mövzu 15. Şəxsiyyət sosial sistemdir.

İctimai həyat və insan təbiəti anlayışı. Şəxsiyyətin təşəkkülündə və inkişafında, insan davranışının müəyyənləşməsində təbii və sosial amillərin nisbəti. “Sosial davranış” paradimaları (R.Beqess, D.Homans və s.).

Sosiallaşmanın dinamikası, ilkin və ikinci sosiallaşma, “Mən”in formalaşması anlayışı (Ç.Külinin, C.Midin və Z.Freydin konsepsiyaları).

Şəxsiyyətin sosial mühiti anlayışı. İnsan sosial və bioloji varlıqdır. Sosial mühitin makro və mikro səviyyələri, onların nisbəti və qarşılıqlı təsiri. İnteqrasiya və adaptasiya insanın və cəmiyyətin qarşılıqlı təsir formalarıdır.

Şəxsiyyətin deviant davranışı anlayışı. Deviant davranış (kənara çıxan) spesifik sosial hadisədir. İlkin və ikinci deviasiya” anlayışları.

Deviant davranışın əsas səbəbləri. Alkoqolizm, narkomaniya, cinayətkarlıq kənara çıxan davranış qrupları kimi.

Şəxsiyyətin sosioloji konsepsiyaları. Sosial rollar konsepsiyası; şəxsiyyətin “azadlıq-determinizm”, “rasionalizm və irrasionalizm”, “subyektivlik-obyektivlik”, “anlaşılan və anlaşılmayan” və s. dixotomik konsepsiyaları (K.Rocers, İ.Kelli, A.Maslou, S.Buller və s.).

Mövzu 16. Sosial nəzarət.

Sosial nəzarət insanların davranışının sosial tənzimlənmə mexanizmi kimi. P.Bergerin sosial nəzarət konsepsiyası. Sosial nəzarətin elementləri: normalar və sanksiyalar. Sosial normaların mahiyyəti və təsnifatı. Norma lazımi davranışın standartı kimi. Normalar və dəyərlər arasındakı əlaqə. Sosial sanksiyaların mahiyyəti və tipologiyası: müsbət və mənfi, formal və qeyri-formal.

Xarici və daxili nəzarət. Öz-özünə nəzarət problemi. Formal və qeyri-formal nəzarətin agentləri. Nəzarət üsulları və onların sanksiyaların növündən asılılığı. İctimai rəy sosial nəzarətin forması kimi.

Deviant, kriminal və hüquqi davranış. Hüquqi davranışın sosiologiyası. Peşəkar və kriminal cinayətkarlıq. Mütəşəkkil cinayətkarlıq. Dünyada cinayətkarlığın vəziyyəti. Azərbaycanca cinayətkarlığın vəziyyəti, səbəbləri və ifadə formaları.

Mövzu 17. Siyasətin sosiologiyası.

Siyasətin sosiologiyası xüsusi sosioloji biliyin xüsusi sahəsi kimi. Onun əsas predmeti siyasi hakimiyyətdir, onun cəmiyyətdə fəaliyyətinin və bölgüsünün forma və metodlarıdır. Siyasətin sosiologiyasının strukturu və kateqorial aparatı.

Siyasətin sosiologiyasının təşəkkülü. Siyasətə sosioloji yanaşmanın xüsusiyyətləri. Qədim yunan mütəfəkkirlərinin (Platon, Aristotel), yeni dövr nəzəriyyəçilərinin (Makiavelli, Bodin, Hobbs, Monteskye və b.) ideyaları. Siyasəti sosial sfera ilə qarşılıqlı təsirdə öyrənən sosioloqların (M.Veber, V.Pareto, D.Trumen, Q.Lassuel və b.) siyasi sosiologiyaya töhfəsi.

Siyasi institutların təşəkkülü prosesi. Siyasi hakimiyyətin təsisatlaşması müasir sosial inkişafın zəruri şərti kimi. Dövlət siyasi institutun əsasıdır. Dövlət mühüm siyasi institut kimi. Dövlət idarəçiliyi formalarının tipologiyası: avtokratiya, oliqarxiya, demokratiya. Totalitar dövlətin xarakterik xüsusiyyətləri. Müasir dövrdə hüquqi

dövlət konsepsiyası. Müasir demokratik cəmiyyətdə Konstitusiyanın rolu. Vətəndaş cəmiyyəti və onun spesifik cəhətləri. Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət quruculuğu: başlıca uğurlar və problemlər.

Siyasi sosiallaşma insanın müvafiq informasiyaya yiyələnməsi, siyasi davranış ideyalarını, baxışlarını qavraması prosesi kimi. Siyasi sosiallaşmanın mərhələləri. Siyasi sosiallaşma mürəkkəb, çoxcəhətli proses kimi. Siyasi plüralizm və hakimiyyətin bölgüsü prinsipləri.

Siyasi fəaliyyətdə siyasi mədəniyyətin əhəmiyyəti. Məqsədyönlü siyasi təhsil siyasi mədəniyyətin formalaşmasının mühüm şərti kimi. Siyasi fəaliyyətdə mənəvi-əxlaqi dəyərlər. Müasir şəraitdə Azərbaycan dövlətinin daxili və xarici siyasəti. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və onun dinamikası. Münaqişənin həlli imkanları.

Demokratikləşmə siyasi münasibətlərin təkmilləşdirilməsinin zəruri şərti kimi. Respublikamızın bu sahədəki uğurları və problemləri.

Mövzu 18: İdarəetmənin sosiologiyası.

“Menecment”, “idarəetmə”, və “sosial idarəetmə” anlayışlarının müqayisəli təhlili. Sosiologiyada sosial idarəetmə anlayışı: 1. İctimai sistemlərə, onların komponentlərinə və proseslərinə məqsədyönlü təsir kimi. 2. İdarəetmə subyektinin bütün cəmiyyətə təsiri kimi. İdarəetməyə sosioloji yanaşmanın mahiyyəti.

Elmi idarəetmə nəzəriyyələri: F.Teylorun, Urvikin, D.Muninin, A.Fayolun, E.Meyonun, P.Drukerin, U. Quçının və b. nəzəriyyələri. Sosial idarəetmənin əsas xarakteristikaları. İdarəetmədə obyekt-subyekt münasibətləri. Cəmiyyətin idarə edilməsində əsas vasitələr. Sosial idarəetmə mexanizmi və onun strukturu. İdarəetmənin qanunları.

Təşkilati-struktur baxımından sosial idarəetmə prosesinin mərhələləri. Sosial idarəetmənin mərhələlərinə müxtəlif baxışlar (V.Q.Afanasyevin, Q.Q.Vasilyevin və başqalarının mövqeləri). İdarəetmənin funksiyaları: planlaşdırma, təşkilətmə, nəzarət, motivləşdirmə və s. İdarəetmənin funksiyalarına müxtəlif baxışlar. İdarəetmənin metodları: ümumi, universal, xüsusi, inzibati-təşkilati, iqtisadi, sosial-psixoloji və s.

İdarəetmənin əsas istiqamətləri. Sosial idarəetmənin sosial-iqtisadi, mənəvi və informasiya prinsipləri. İdarəetmədə kadrların rolu. Rəhbər kadrlar. İdarəetmə üsulları. Azərbaycanda keyfiyyətli idarəetmə üsulları ehtiyatının yaradılması problemi.

Mövzu 19. Sosial ekologiya.

“Ekologiya” və “sosial ekologiya” anlayışlarının müqayisəli təhlili. Sosial ekologiyanın yaranma səbəbləri və sosioloji mənbələri. Sosial ekologiyanın obyektı və predmeti. Sosial ekologiya mürəkkəb sosiotəbii sistemlər haqqında elm kimi. Sosial ekologiyanın vəzifələri. Sosial ekologiyanın strukturu. Sosial ekologiyanın qanunları.

Sosialla təbii nisbəti problemi. Cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı münasibətlərinin müxtəlif aspektləri. Sosial-iqtisadi aspekt: cəmiyyətin inkişafında təbiətin rolu. Mənəvi-hüquqi aspekt: insanlararası münasibətlərdə, onların mənəvi-hüquqi davranışında təbiət vasitəçi element kimi.

Təbiətə sistemli yanaşma. Təbii sistemlərin tipləri. İnsan-texnika-təbiət. İnsan və təbiət arasında çoxsaylı əlaqələr. İnsanın sosial və bioloji mahiyyəti. Cəmiyyət və mühitin qarşılıqlı münasibətlərinin tarixiliyi. Coğrafi mühit insanın yaşayışı və inkişafının mühüm şərtini ifadə edən müxtəlif təbiət elementlərinin məcmusu kimi. Cəmiyyətin inkişafında coğrafi mühitin rolu.

Ekoloji reallıq anlayışı. Ekoloji reallıqda baş verən dəyişiklərin insan fəaliyyəti ilə əlaqəsi. Sosial ekologiyaya sinergetik yanaşma. Sosial ekologiya və dünyanın ekoloji mənzərəsi. Müasir dünyada baş verən ekoloji problemlər. Azərbaycan Respublikasının ekoloji mənzərəsi.

Ekoloji nəzarət və ətraf mühitin mühafizəsi xidməti. Ekoloji ekspertiza. Təbiətin vəziyyətinə görə insanların mənəvi məsuliyyət daşması. Təbiətə məsuliyyətsiz münasibətin ekoloji nəticələri. Dövlətin ekoloji funksiyalarının reallaşdırılmasının hüquqi və digər mexanizmləri. Ekoloji şüur, ekoloji təhsil və tərbiyə. Təbiəti mühafizə sayəsində son illərdə Azərbaycan Respublikasında görülən işlərin yığcam təhlili.

Müasir dünyada sosiologiya.

Mövzu 20. Qloballaşma prosesləri və Azərbaycan.

XXI əsrdə sivilizasiyanın əsas inkişaf meyilləri. İctimai həyatın informasiyalaşması, sosial proseslərin qloballaşması. İctimai həyata yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi. İnformasiya cəmiyyətinin yaranması, onun başlıca nəticələri. Ümumbəşəri sivilizasiyadakı dəyişikliklərlə bağlı üç yanaşma. 1. F.Fukuyamanın “tarixin sonu” nəzəriyyəsi. 2. Ş.Hantinqtonun “sivilizasiyaların

toqquşması” konsepsiyası. 3. İ.Vallerstayn, A.Neklessanın baxışları. Müasir dünyada beynəlxalq münasibətlərdə yeni sistemin formalaşması.

Sosioloji ədəbiyyatda qloballaşma anlayışı. Qloballaşma müasir dünya inkişafının obyektiv meyli və real çoxplanlı bir proses kimi. Onun dünya birliyinin həyatında yeni obyektiv səbəblərlə şərtlənməsi. Qlobal elitanın yaranması. Qloballaşma şəraitində mədəniyyətlərin diffuziyası prosesinin güclənməsi.

Müasir cəmiyyətdə altruizm, həmrəylik və tolerantlıq (dözümlülük) problemi. Sivilizasiyalararası mədəniyyətlərin inkişafı. Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu (Bakı, 7-9 fevral 2011-ci il) Müasir dünyada, xüsusilə də Qafqaz bölgəsində Azərbaycanın geosiyası, iqtisadi, sosial-mədəni rolunun artması. Azərbaycanın inkişafı ilə bağlı problemlər. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dinamikası. Aparıcı dövlətlərin problemin həllinə ikili standartlarla yanaşması. Ölkənin sosial-iqtisadi uğurları.

XXI əsrdə müharibə və sülh problemi. Müasir şəraitdə kriminal elementlərin fəallaşması. Beynəlxalq terrorizm, narkotik və insan alveri. Cəmiyyətlərin sosial-siyasi və sosial-iqtisadi inkişaf modelləri. Müasir şəraitdə Azərbaycan cəmiyyətinin inkişafının sosiomədəni xüsusiyyətləri.

Mövzu 21. Sosiologiya elminin inkişaf perspektivləri.

Qlobal dünya birliyi müasir sosiologiyanın obyektivi kimi. Ən yeni sosioloji konsepsiyalar. XXI əsrin sosioloji paradıqması. Sosiologiyada postmodern nəzəriyyəsi və “postmodernizm”. Azərbaycanda sosiologiya: sosial proseslərin qloballaşması şəraitində inkişaf problemləri. Empirik və tətbiqi sosioloji araşdırmalarda müasir informasiya texnologiyalarından istifadə olunması. Yeni sosial texnologiyalar və sosiomədəni araşdırmalar. Müasir şəraitdə sosial proqnozlaşdırma və layihələşdirmə.

KURSUN TƏDRİS-METODİK TƏMİNATI

SOSIOLOGIYA TARIXI.

1. Abbasova Q. Elm və təhsilin sosiologiyası Bakı, 2002.
2. Bakixanov A.Q. Güllüstani İrəm. Bakı, 1951.
3. Bakixanov A.Q. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1984.
4. Cavadova H.Q. Din simvolik sistem kimi. Bakı Universitetinin xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası, № 3, 2004.
5. Əfəndiyev M., Şirinov A. Sosiologiyanın nəzəri problemləri. Bakı, 2001.
6. Əfəndiyev Məcid. Siyasi və hüquqi təlimlər tarixi. Bakı, 2006.
7. Əfəndiyev Məcid. Sosiologiya. Bakı, 2009.
8. Əhmədli C., Soqomonov Y. Sosiologiyaya dair söhbətlər. Bakı, 1972.
9. Əhmədov H.N. Nərimanovun maarifçilik fəaliyyəti və pedoqoji fikirləri. Bakı, 1971.
10. Əliyev R. Psixologiya tarixi. Bakı, 2006.
11. Əliyev Y.M. Cəlil Məmmədquluzadə. Bakı, 1967.
12. Əzimov K.A, Həsənov R.M. Sosiologiya. Bakı, 2003.
13. Freyd Z. Bir illüziyanın gələcəyi. E.From. Psixozanaliz və din. Bakı, 2004.
14. Hacızadə H. Demokraitiya: gedişi uzun yol. Bakı, 2002.
15. İsmayılov F. XX əsr Qərb fəlsəfəsi tarixi. Bakı, 2000.
16. İsmayılov F. Klassik psixozanalizin əsasları. Bakı, 2003.
17. Köçərli F.N. N.Nərimanovun həyatı, fəaliyyəti və dünya görüşü. Bakı, 1965.
18. Qolenkova Z.T., Akuliç M., Kuznetsov V.N. Ümumi sosiologiya (tərcümə edən: prof. İ.Rüstəmov.) Bakı, 2007.
19. Quliyev R. Sosiologiya. Bakı, 1995.
20. Qərbi Avropada və ABŞ-da sosiologiya tarixi / məsul red. Q.V.Osipov. (tərcümə edənlər: BDU-nun Sosiologiya kafedrasının əməkdaşları). Bakı, 2010.
21. Məmmədov Zakir. Azərbaycan fəlsəfəsi tarixi. Bakı, 1994.
22. Mustafayev R. Azad fikir. Bakı, 2000.
23. Müasir şəraitdə sosiohumanitar elmlərin sosioloji və metodoloji problemləri. Bakı, 2000.
24. Nərimanovun seçilmiş əsərləri. Bakı. 1985.
25. Rəsulzadə M.Ə. Azərbaycan Cümhuriyyəti. Bakı, 1990.
26. Rüstəmov İzzət. Azərbaycanda təbii-elmi biliyin inkişafının fəlsəfi problemləri. Bakı, 2001.
27. Rüstəmov Yusif. Siyasi-hüquqi təlimlər tarixi. Bakı, 2000.
28. Sabir M.Ə. Hophopnamə. Bakı. 1980.
29. Şirinov Azər. Qərb sosiologiyası. Bakı 2009.
30. Şükürov A.M. Qloballaşma: Əsas tendensiyalar və perspektivlər. Bakı, 2001.
31. Vahidov F., Ağayev T. Sosiologiya. Bakı, 2008.

32. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. М., 2001.
33. Ахмедли Дж Т., Рагимов А.А. Личность и труд. Опыт конкретно-социологических исследований. Баку, 1980.
34. Беккер Г., Босков А. Современная социологическая теория. М., 1961.
35. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. М., 1995.
36. Бодриар Ж. Система вещей. М.1995.
37. Булгаков С.Н. История экономических и социальных учений. М., 2007.
38. Бурдые П. От правил к стратегиям. М., 1994.
39. Бурдые П. Поле интеллектуальной деятельности как особый мир. М., 1994.
40. Бурдые П. Социальное пространство и генезис классов. Социология политики. М., 1993.
41. Бурдые П. Физическое и социальное пространство. Социология политики. М., 1993.
42. Буржуазная социология на исходе XX века: критика новейших тенденций. М., 1986.
43. Вебер М. Избранные произведения. М., 1990.
44. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. Вебер М. Избранные произведения. М., 1990.
45. Волков Ю.Г. Социология. Ростов-на-Дону. 2008.
46. Гидденс Э. Социология. М., 1999.
47. Гофман А.Б. Семь лекций по истории социологии М., 1999.
48. Гофман А.И. Семь лекций по истории теоретической социологии . М. 1997.
49. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни. М., 2000.
50. Громов А.И., Мацкевич А.Ю., Семёнов В. Западная социология. СПб., 1997.
51. Деррида Ж. О грамматиологии. М.2000.
52. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. М., 1996.
53. Дюркгейм Э. Самоубийство. М., 1998.
54. Дюркгейм Э. Социология. Её предмет, метод, предназначение. М., 1995.
55. Зборовски Г.Е. История социологии: классический этап. Екатеринбург, 2001.
56. Здравомыслов А.Г. Исследование конфликта на макроуровне. Теоретические предпосылки. Н.Новгород. 1994.
57. Из истории буржуазной социологии XIX – начала XX вв. М., 1979.
58. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов. М., 2001.
59. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: Эволюция научного мифа. М., 1998.

60. Ильин И.П. Постструктурализм и диалог культур. М., 1989.
61. Ионин Л.Г. Понимающая социология. М., 1978.
62. История теоретической социологии в 5-ти томах.т. 1-3, М., 1997-1999.
63. История социологии (под ред. А.Н.Элсукова, Г.Н.Соколовой, А.А.Грицанова и др.) Минск, 1997.
64. История социологии в Западной Европе и США. / Под ред. Г.В.Осипова. М., 2001.
65. История теоретической социологии. Т. 1-4. М., 1996-2000.
66. Капитонов Э.А. Социология XX века. Ростов-на-Дону.1998.
67. Капитонов Э.А. История и теория социологии. М., 2000.
68. Курбатов В.И. Современная западная социология. Ростов-на-Дону. 2001.
69. Култыгин В.П. Классическая социология. М., 2000.
70. Козер Н. Функции социального конфликта. М., 2000.
71. Коппер К. Логика и рост научного знания. М., 1983.
72. Кравченко А.И. История зарубежной социологии. М., 2005.
73. Лапин Н.И. Эмпирическая социология в Западной Европе. М., 2004.
74. Лиотар Ж.Ф. Состояние постмодерна. М. Институт экспериментальной социологии. СПб. Алетейя,
75. Луман Н. Власть. М., 2001.
76. Луман Н. Понятие общества. Проблемы теоретической социологии. СПб., 1994.
77. Луман Н. Почему необходима “системная теория”. Проблемы теоретической социологии. СПб., 1994.
78. Маркузе Г. Одномерный человек. Киев, 1994.
79. Миненков Г.Я. Введение в историю российской социологии. М., 2000.
80. Монсон П. Современная западная социология. СПб., 1992.
81. Мосс М. Общество, обмен, личность. М., 1996.
82. Новикова С.С. История развития социологии в России. М., 1996.
83. От структурализма к подструктурализму. Французская семиотика. М., 2000.
84. Очерки по истории теоретической социологии XX столетия (от М.Вебера к Ю.Хабермасу. От Г.Зиммеля к постмодернизму). М., 1994.
85. Парк Р.Э. Социология. Сообщество и общество. РЖ “Социология”, М., 2000.
86. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория системы действия: культура, личность и место социальных систем. Американская социология. М., 1994.
87. Парсонс Т. Некоторые проблемы общей теории в социологии. М., 1990.

88. Парсонс Т. Система современных обществ. М., 1997.
89. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т. 1-2. М., 1992.
90. Рабочая книга социолога. М., 1977.
91. Рагимов А., Гасанов Р. Трансформационные процессы и проблема национальной безопасности в Азербайджане. Баку, 2003.
92. Современная социальная теория. Новосибирск. 1995.
93. Сорокин П.А., Социальная и культурная динамика. СПб., 2000.
94. Социальная философия Франкфуртской школы (критические очерки). М., 1978.
95. Социальные конфликты в современном обществе. Отв. ред. с.в. Бронин. М., 1993.
96. Социология в России. Под ред. В.Ядова. М., 1998.
97. Теория коммуникативного действия. Вестник МГУ. Сер. 7. Философия. 1993. № 4.
98. Фирсов Б.М. История советской социологии 1950-1980-х годов. Курс лекций. СПб., 2001.
99. Фрейд З. Неудовлетворённость культурой. М., 1990.
100. Фрейд З. Я и оно. Труды разных лет. Тбилиси. 1991.
101. Фромм Э. Иметь или быть. М., 1988.
102. Фурс В.Н. Философия незавершенного модерна Юргена Хабермаса. Минск. 2000.
103. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. СПб., 2000.
104. Шюц А. Формирование понятия и теории в общественных науках. Американская социологическая мысль. Под ред. В.И.Добренкова. М., 1994.
105. Этапы развития социологической мысли. М., 1993.
106. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. М., 1998.

SOSIOLOJİ TƏDQIQATLARIN METODOLOGİYASI **VƏ METODİKASI**

1. Американская социологическая мысль: Тексты. Ред. Добренкова В.И., М., 1996.
2. Ахмедли Дж.Т., Рагимов А.А. Измерение и анализ данных в социологии (вопросы общей теории). Б., 2002.
3. Батыгин Г.С. Лекции по методологии социологических исследований. Учебник. Для студентов гуманитарных вузов и аспирантов. М., 1995.
4. Бутенко И.А. Анкетный опрос как общение социолога с респондентами. М., 1989.
5. Бутенко И.А. Организация прикладного социологического исследования. М., 1998.
6. Голубева Г.А., Дмитриев А.В. Социология. М., 1999.

7. Девятко И.Ф. Методы социологического исследования. Екатеринбург. 1998.
8. Зинченко Г.П. Теория социологии: опыт разработки лекционного курса, РнД, 1993.
9. Казаринова Н.В., Филатова О.Г., Хренов А.Е. Практикум по социологии / Под общей редакцией Г.Т.Батыгина. М., 1999.
10. Комаров М.С. Введение в социологию. М., 1994.
11. Методология и методы социологических исследований. М., 1996.
12. Основы прикладной социологии. Учебник для ВУЗов. Т.1, М, 1995.
13. Основы социологии. Курс лекций. Отв. Ред. А.Г. Эфендиев, М., 1993.
14. Предвечный Г.П. Общая социология: учебное пособие, РнД, 1992.
15. Рысь Ю.И., Степанов В.Е. Социология: структурно-логические схемы с комментариями. М., 1999.
16. Социология / под. Ред. В.Н.Лавриненко, Юнити – М., 2009.
17. Социология: основы общей теории: учебное пособие. Ред. Г.В. Осипов, Л.Н. Москвичева, М. 1996.
18. Татарова Г.Г. Методология анализа данных в социологии (введение). М., 1999.
19. Фролов С.С. Социология: учебник для высших учебных заведений. 2-е изд., М., 1996.

SOSIOLOGIYANIN NƏZƏRİYYƏSİ

1. Abbasova Q., Nacıyev Z. Sosial fəlsəfə. B., 2001.
2. Abbasova Q.Y. Elmin və təhsilin sosiologiyası. B., 2002.
3. Abdullayev E. Dağlıq Qarabağ problemi beynəlxalq hüquq müstəvisində. B., 2004.
4. Əliyev F.Ə., Ağayev Ş.S. Azərbaycanca elmin problemləri və inkişaf perspektivləri. Bakı: Elm, 2011.
5. Azərbaycan Respublikasının ailə məəcəlləsi. B., 2006.
6. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. B., 1995.
7. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. B., 2010.
8. Ağayev T.B. Sosiologiyaya dair sxemlər. B., 2002.
9. Bünyadzadə K. Gəncliyin fəlsəfəsi. Bakı: Nurlan, 2009.
10. Cavadova H.Q. G.Zimmelin sosioloji konsepsiyası. B., 2007.
11. Cozef E. Stiqlitz. Qloballaşma və onun doğurduğu narazılıqlar. B., 2004.
12. Demokratiya: gediləsi uzun bir yol. B., 2002.
13. Əzimov K.A., Həsənov R.M. Sosiologiya. B., 2003.
14. Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. B., 2009.
15. Əmirov M. İlham Əliyev. Bizim siyasətimiz bizim işimizdir. B., 2007.
16. Əfəndiyev M. Siyasi və hüquqi təlimlər tarixi. B., 2006.
17. Əfəndiyev M. Sosiologiya. Bakı, BDU, 2009.
18. Əfəndiyeva X., Piriyev A. Sosiologiya və politologiya fənnindən mühazirə

- mətnləri, Bakı: Təhsil NPM, 2009.
19. Fəlsəfə ensiklopedik lüğəti. B., 1997.
  20. Hacıyeva V. Siyasi orqanizm: elementlər, əlaqələr, proseslər. Bakı: Elm, 2008, 336 s.
  21. Hüquq ensiklopedik lüğəti. B., 1991.
  22. Həsənov R. Siyasi sosiologiya. B., 2010.
  23. Həsənov Ə. Geosiyasət. B.: 2010.
  24. Xəlilov S.S. Təhsil, təlim, tərbiyə. B., 2005.
  25. Xəlilov S.S. Sivilizasiyalararası dialoq. Bakı: Adiloğlu, 2009.
  26. İmanov H.R. Fəlsəfənin əsasları. B., 2007.
  27. İhsan Sezal «Sosyoloji». Öncü sosyoloqların kalemindən Tekağac Eylül Yayıncılık, 2004.
  28. Quliyev T.Ə. Əməyin iqtisadiyyatı. B., 2003.
  29. Qurbanov F. Elmə sinergetik yanaşma. B., 2005.
  30. Qərbi Avropada və ABŞ-da sosiologiya tarixi. Professor İ.Rüstəmovun elmi redaktorluğu ilə kollektiv tərcümə. B., 2010.
  31. Mehdiyev R. Azərbaycan: tarixi müstəqillik fəlsəfəsi. B., 2001.
  32. Müasir fəlsəfə və Azərbaycan: tarix, nəzəriyyə, tədris. B., 2011.
  33. Məmmədova A.N. Sosial ekologiya. B., 2007.
  34. Məmmədova Ş. Sosial proqnozlaşdırma və layihələşdirmə. B.: 2009.
  35. Mərdanov M., Quliyev Ə. Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri. B., 2001.
  36. Rüstəmov İ. Azərbaycanda təbii-elmi biliyin inkişafının fəlsəfi problemləri. B., 2001.
  37. Ümumi sosiologiya. Professor Z.T.Qalenkovanın redaktorluğu ilə. Tərcüməçi fə.l.e.d., prof. Rüstəmov İ., B., 2007.
  38. Şafiyev Ü. Konfliktologiya: siyasi – sosioloji təhlil. B., 2002.
  39. Vahidov F., Ağayev T. Sosiologiya. B., 2008.
  40. Аббасова К.Я. Философия в современной системе культуры. Б., 2007.
  41. Абдулатипов П.Г. Природа и парадоксы национального «Я», М., 1991.
  42. Азимова Р. Средний класс в социальной стратификации общества переходного периода. Б., 2006.
  43. Амелин В.Н. Социология политики. М.,1992.
  44. Андреев Ю.П., Коржевская Н.М. и др. Социальные институты: Содержание, функции, контроль. Свердловск., 1989.
  45. Антонов А.И. Микросоциология семьи. М., 1998.
  46. Антонов А.И., Медков В.М. Социология семьи. М., 1996.
  47. Аристотель. Политика. М., 1995.
  48. Ахмедли Дж.Т., Рагимов А.А. Измерение и анализ данных в социологии. Б., 2002.
  49. Бабасов Е.М. Социология: энциклопедический словарь. Книжный дом. «Либоком», 2009.
  50. Бердяев Н. О человеке, его свободе и духовности: Избр. труды. М., 1999.

51. Бжезинский З. Великая шахматная доска. М., 1999.
52. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. М., 1983.
53. Буданцев Ю.П. Социология средств массовой информации. М., 1997.
54. Бурдые П. Социология политики. М., 1993.
55. Валентей Д.И., Кваша А.Я. Основы демографии. М., 1989.
56. Вебер М. Основные понятия стратификации // Соц. исслед. 1994. № 5.
57. Виханский О.С. Стратегическое управление. М., 1999.
58. Волков Ю.Г. Социология. М., 2004.
59. Галкин А.А. Тенденции изменения социальной структуры // Соц.исслед. 1998. № 10.
60. Гараджа В.И. Социология религии. М., 1996.
61. Гелнер Э. Нации и национализм. М., 1991.
62. Гидденс Э. Социология. М., 1999.
63. Горелов А.А. Социология в вопросах и ответах. М., 2008.
64. Гревцов Ю.И. Очерки теории и социологии права: Учебное пособие. СПб; 1996.
65. Добреньков В.И., Кравченко А.И. Социология. М., 2009.
66. Ерасов Б.С. Социальная культурология. М., 1996.
67. Зеленев Л.А. Социология города: для вузов. М., 2000.
68. Земски М. Семья и личность. М., 1999.
69. Зиммел Г.К. Социология религии // Избранное: В 2 т. М., 1996.
70. Иванов В.Н., Сергеев В.К. Человек, культура, город. М., 2002.
71. Ионин Л.Г. Социология культуры. М., 1996.
72. Клямкин И.М. Политическая социология переходного общества // Политические исследования, 1993, №4.
73. Кравченко А.И. Социология. М., 2006.
74. Кудрявцев В.Н., Казитирчук В.П. Современная социология права: Учебник. М., 1995.
75. Малиновский Б. Магия, наука и религия. М., 1998.
76. Маскаленко В.В. Социализация личности. Киев, 1996.
77. Медков В.М. Демография. М., 2004.
78. Межэтнические отношения и конфликты в постсоветских государствах. М., 1999.
79. Менеджмент организации. М., 1995.
80. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура // Соц.исслед. 1992. №2,3,4.
81. Мехтиев Р. Философия. Б., 2009.
82. Михайлова Л.И. Социология культуры. М., 1999.
83. Национальные процессы в СССР. М., 1991.
84. Парсонс Т. О структуре социального действия. М., 2000.
85. Пригожин А.И. Организация: система и люди. М., 1983.
86. Пригожин А.И. Социология организации. М., 1980.
87. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология: Курс лекций. М., 2001.

88. Россия и ее соседи. Соотношение национальных интересов внутри СНГ. М., 1999.
89. Руткевич М.Н. Макросоциология. М., 1995.
90. Рысь Ю.И., Степанов В.Е. Социология. М., 2005.
91. Современная западная социология. Словарь. М., 1990.
92. Сорокин П.А. Система социологии. М., 1993.
93. Сорокин П.А. Социальная стратификация и мобильность // Человек. Цивилизация. Общество. М., 1992.
94. Социальное расслоение и социальная мобильность. М., 1999.
95. Социальные структуры и социальные субъекты. М., 1992.
96. Социология (под ред. Г.В.Осипова). М., 2008
97. Социология семьи: Учебник / Под ред. проф. А.И.Антонова. М., 2005.
98. Социология. М., 2002.
99. Социология. Основы общей теории. М., 2002.
100. Социология. Учебник. М., 2002.
101. Социология: учебник / В.Н.Лавриненко, О.А.Останина и др. М.: 2011.
102. Тихонова Н.Е. Динамика социальной стратификации в постсоветском обществе //Общественные науки и современность. 1997. №5.
103. Тощенко Ж.Т. Социология. Общий курс. М., 2001.
104. Трансформация социальной структуры и стратификация российского общества. Изд. 3-е. М., 2000.
105. Удальцова М.В. Социология управления: учебное пособие. Москва-Новосибирск, 1999.
106. Уткин Э.А. Конфликтология. Теория и практика. М.,1998.
107. Филиппов Ф.Р. Социология образования. М., 1989.
108. Фомичев П.Н. Социологические теории национализма. М., 1991.
109. Фрейд З. «Я» и «Оно»: Труды разных лет. Тбилиси, 1991.
110. Фролов С.С. Социология. М., 2002.
111. Харчев А.Г., Мацковский М.С. Современная семья и ее проблемы. М., 1999.
112. Черкасов В.В., Третьяк В.И. Управленческая деятельность менеджера. Основы менеджмента. Киев, 1998.
113. Широкова И.Г. Конспект лекции. М., 2001.
114. Юдин Ю. Политические партии и право в современном государстве. М., 1998.
115. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. М., 1998.